

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

**Náboženské kořeny Komenského universální pedagogiky ve
spise Cesta světla**

**Religious Roots of Comenius's Universal Pedagogy in Via
Lucis**

Diplomová práce

Vedoucí práce:

Autor:

ThDr. Dalibor Jiří Vik, Ph.D.

Bc. Nina Winkler

Praha 2024

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala svému vedoucímu práce, ThDr. Daliborovi Jiřímu Vikovi, Ph.D., za věcné připomínky, rychlé a efektivní vedení.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci „Náboženské kořeny Komenského universální pedagogiky ve spise *Cesta světla* vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Bc. Nina Winkler

Anotace

Práce se zabývá Komenského spisem *Cesta světla* v kontextu Komenského universální pedagogiky a náboženských kořenů. Práce je rozdělena do tří kapitol. První kapitola uvádí čtenáře do historického kontextu vzniku díla, který souvisí s Komenského pobytem v Anglii a jeho prací pro Hartlibův kroužek. Druhá kapitola seznamuje čtenáře s obsahem díla a provádí jeho analýzu z hlediska pedagogických a náboženských motivů. Ve třetí kapitole sledujeme existující komentáře ke spisu, jak je nacházíme zejména v Patočkových interpretacích v rámci jeho komeniologických spisů. Hlavními tématy a kontexty, s nimiž se tyto analýzy pojí, jsou: pansofie, pampaedia, pedagogika, chiliasmus, všenáprava, reforma a synkritická metoda.

Klíčová slova

pedagogika, náboženství, pansofie, všenáprava, Anglie

Annotation

The thesis examines Comenius' writing *The Way of Light* in the context of Comenius' universal pedagogy and religious roots. The thesis is divided into three chapters. The first chapter introduces the reader to the historical context of the writing of the work, which is related to Comenius' stay in England and his work for the Hartlib's Circle. The second chapter introduces the reader to the content of the work and analyses it in terms of its pedagogical and religious motives. The third chapter traces the existing commentaries on the work, especially as found in Patocka's interpretations, within his Comenius writings. The main themes and contexts with which these analyses are associated are: pansophism, pampaedia, pedagogy, chiliasm, omniscience, reform, and the syncretic method.

Keywords

pedagogy, religion, pansophism, all-remedy, England

Obsah

Obsah	5
Úvod.....	7
1. Geneze a historický kontext vzniku díla <i>Cesta světla</i>	9
1.1. Komeniáni a Komenský před jeho návštěvou Anglie.....	9
1.2. Jan Amos Komenský v Anglii.....	12
2. Obsahová analýza spisu <i>Cesta světla</i>	17
3. <i>Cesta světla</i> v Patočkových komentářích	37
3.1. Patočka ke spisu <i>Cesta světla</i>	37
3.2. Úloha spisu <i>Cesta světla</i>	41
3.3. <i>Cesta světla</i> a <i>Obecná porada o nápravě věcí lidských</i>	44
3.4. Lidské poslání ve světě a chiliasmus	45
3.5. Pansofie a pampaedie	46
3.6. Vztah mezi pansofií a pedagogikou	49
3.7. Universální prostředky reformy	53
3.8. Komenského synkritická metoda ve spise <i>Cesta světla</i>	56
Závěr	58
Seznam použité literatury	61
Abstrakt	64
Abstract.....	65

Úvod

Pro svou diplomovou práci jsem zvolila téma, které je mi blízké svou tematikou všenápravy, návratu lidí k Bohu a k morálce ve spojitosti s pedagogikou.

Z mého působení ve školách, které jsem navštěvovala a v nichž jsem později i jako studentka absolvovala pedagogické praxe, jsem pochopila, že škola představuje jakousi schránku faktů a informací. Z mého pohledu dnešní pedagogický systém ve své podstatě říká, že dobrý učitel je ten, u kterého mají žáci skvělé výsledky. Mým názorem je, že kromě faktických vědomostí je třeba vzdělávat studenty i v oblasti morální, etické a náboženské výchovy. I když jsou snahy o reformu školství stále živé, někteří učitelé se mohou cítit limitováni legislativou nebo myšlenkou: „co na to řeknou rodiče“, „co na to řekne pan ředitel“.

Velmi často se setkávám s názorem, že dnešní školství je zastaralé a je „jak z dob Komenského“. Ale je to opravdu tak? Nedošlo spíše k tomu, že Komenský, „učitel národů“, ve své době zůstal nepochopen a lidé si z jeho důkladně propracovaného projektu vzali jen střípky, protože jejich intelekt nedosahoval výše k pochopení jeho celkovosti a šíře jeho vědomí? Co když je to proto, že jeho program na reformu školství je utopický a reálně ho nelze dosáhnout? Tím pádem se učinily pokusy k jeho realizaci, které ale nenaplnily jeho pravý smysl. Právě tyto otázky mě vedly k prozkoumání Komenského pedagogiky z hlediska náboženských kořenů a jeho universalitu.

Obor Učitelství základů společenských věd a náboženství studuji pátým rokem a zajímá mě Komenského pojetí pedagogiky jak ve všenápravném kontextu, tak i v kontextu náboženském. Cílem práce je předvést *Cestu světla* jako spis, ve kterém se syntetizuje náboženství a Komenského universální pedagogika. Dílčím cílem je zhodnotit aktuálnost díla *Cesta světla* jako inspiraci pro dnešní pedagogy. Třetím dílčím cílem je objasnit genezi spisu s ohledem na jeho historický kontext. Posledním dílčím cílem je zjistit, jakým způsobem spis komentoval Jan Patočka z hlediska jeho pedagogického zájmu.

Práce je rozdělená do tří kapitol. V první kapitole se věnuji genezi spisu *Cesta světla* a stručně předkládám historický kontext jeho sepsání. Za jakých okolností a proč se Komenský rozhodl dílo napsat, jestli mu někdo pomáhal, v jakém prostředí psal. Kapitola odpovídá na otázku, proč a za jakým účelem odjel Komenský do Anglie a v čem spočívala jeho tamní činnost.

Ve druhé kapitole se věnuji obsahové analýze spisu *Cesta Světla* s ohledem na pedagogické motivy a náboženské kořeny.

Ve třetí kapitole vycházím z komeniologických studií Jana Patočky. Zaměřuji se zde na souhrn komentářů Patočky ke spisu, co obsahuje, jakou měl úlohu. V podkapitolách předkládám důležité pojmy a vztahy mezi nimi, jak je pojímal Patočka. Jedná se o témata pansofie, pedagogika, pampaedia, chiliasmus, Komenského synkritická metoda a též jeho prostředky k reformě, které se nachází v *Cestě světla*.

1. Geneze a historický kontext vzniku díla *Cesta světla*

Spis *Cesta světla* (Via lucis) vznikl v Anglii v letech 1641–1642. Vydán byl až v roce 1668 v Amsterdamu. Svou ideovou hloubkou a promyšlenou kompozicí patří mezi nejkrásnější díla učitele národů. Vychází z popisu bídy, která panovala ve světě a také z výroku proroka Zachariáše o světle, které večer nastane. Lidé jako spolupracovníci Boha jsou povinni kooperovat, reformovat církve, školy a státy. Všem bude pomáhat pansofie a koordinovat činnost pansofů bude sbor světla v Londýně.¹

V první kapitole budu vycházet z následujících děl: Novák, Hendrich, *Jan Amos Komenský jeho život a spisy*², dále z předmluvy Jana Kumpery v knize *Jan Amos Komenský, Cesta světla*³, dále budu čerpat z díla Jan Kumpera, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*⁴ a také z díla Josef Polišenský, *J. A. Komenský a jeho doba*⁵.

1.1. Komeniáni a Komenský před jeho návštěvou Anglie

Komenského styky s revoluční Anglií v druhé třetině 17. století měly významnou roli na utváření a formování jeho názorů. Ještě před revolucí v Anglii zanechaly Komenského myšlenky živnou půdu, a to díky Samuelu Hartlibovi. Kolem něj se na přelomu třicátých a čtyřicátých let shromažďovali lidé, kteří vedli snahy o reformu vzdělání a výchovy v duchu Komenského. Věřili, že na základě rozvinutého odkazu Bacona Verulamského Komenský přispěje k „velké reformě“ Anglie a poté celého lidstva. Právě Hartlib byl v čele tehdejších intelektuálů, kteří se scházeli v jeho domě na Duke's place. Tento okruh „komeniánů“, jak je nazvali angličtí historici, se skládal jak ze sociálních, pedagogických a vědeckých reformátorů, tak i z duchovních a laiků. Sdíleli společný odpor vůči tehdejšímu stavu církve, škol, vědy. Spojovala je myšlenka, že reforma vědění a školství povede k dalším změnám, vedoucím k veřejnému blahu. Komenský posílal své úvahy Durymu a Hartlibovi do Anglie. Byl to Samuel Hartlib, který Komenského úvahy

¹ Ludvík Svoboda. *Johannis Amos Comenii Opera omnia*. Praha: Academia, 1974. sv. 14, s. 373–374.

² Novák, Hendrich. *Jan Amos Komenský jeho život a spisy*. Praha: DĚDICTVÍ KOMENSKÉHO, 1932. Sv. 214.

³ Jan Kumpera. Předmluva, Komenský, Jan Amos. *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka, ALMI. 2009.

⁴ Jan Kumpera, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis a nakladatelství svoboda, 1992. ISBN 80-85498-03-0.

⁵ Josef Polišenský, *J. A. Komenský a jeho doba*. Praha: Orbis, 1957. Sv. 159.

umožnil vydat nejdříve v roce 1637 v Oxfordu a poté v roce 1639 v Londýně s názvem *Předchůdce pansofie*⁶.

John Pym, jeden z nejvýznamnějších osobností tehdejší opozice ke Stuartovskému dvoru, sliboval již v roce 1636, že zařídí realizaci snah Komenského.⁷ Ale do roku 1641 nebyla možnost, aby Komenského pozvali do Anglie. Hartlib byl v roce 1639 zatčen jako nebezpečný disident. Ani Dury, další člen spolku, neměl možnost ho pozvat. Tehdejší canterburský arcibiskup William Laud neschvaloval Duryho irénické myšlení a postavil se proti sbírkám pro podporu Jednoty bratrské. I Komenský měl své odpůrce. Byli to konzervativní kruhy na univerzitách v Cambridgi a Oxfordu.⁸

V tom období narůstala v anglickém království krize a v zemi vládla napjatá atmosféra. Panovník Karel I. udržoval diktaturu, která se projevovala například uřezáváním uší za odpírání daní. Zahraniční politika byla postavena proti evropskému protestantismu a vyjednávala s Habsburky. Rostla na síle opozice, která usilovala o náboženský proud blízký kalvinismu a o očistu anglikánské církve od „katholicismu“. V opozici vůči království stála většina měšťanů, statkářů, obchodníků, inteligence, ale i někteří příslušníci městské aristokracie a církevní hierarchie. Poté byl králem svolán dvakrát parlament, a tím začala anglická revoluce trvající od roku 1640 až do roku 1660.⁹

I díky sílení opozice se komeniánská skupina rozrůstala. Do jádra spolku patřili kromě Hartliba a Duryho také němečtí emigranti Jáchym Hübner a Teodor Haak, ale také anglický matematik John Pell. Za velkou ztrátu považovali smrt jejich člena Johna Stoughtona v roce 1639. John napsal chiliastický spis ve formě dopisu, v němž předvídal vítězství reformace, ke které mají přispět zakládající otcové Komenský, Dury a Hartlib. Tento spis byl vydán Hartlibem roku 1640 s názvem *Felicitas Ultimi Saeculi*¹⁰ (Šťěstí posledního věku). Podporu měli u lincolnského biskupa Johna Williamse a Jamese Usshera,

⁶ Jan Amos Komenský, *Předehra pansofie. Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1862-5.

Josef Polišenský, *J. A. Komenský a jeho doba*. Praha: Orbis, 1957. Sv. 159., s. 31–34.

⁷ Tamtéž

⁸ Jan Kumpera, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis a nakladatelství svoboda, 1992. ISBN 80-85498-03-0. s. 77–90.

⁹ Tamtéž, s. 77–90.

¹⁰ John Stoughton, *Felicitas ultimi saeculi: epistola in qua, calamitosus aevi praesentis status seriò deploratur*. London, 1639.

kteří patřili do anglikánské církve. Také získali podporu od bývalé královny Anny Stuartovny, která působila jako hlava dvorské opozice. S komeniánskými reformami sympatizoval i tehdejší anglický filozof lord Edward Herbert z Cherbury, který hlásal tolerantní, přirozené a nedogmatické náboženství.¹¹

Angličtí příznivci Komenského od něj očekávali až nadpřirozené schopnosti, díky kterým vyřeší také technický problém samohybného stroje nebo jim definitivně pomůže překonat vlastní společenské nedostatky.¹²

O vývoji v anglickém království byl Komenský informován především od Hartliba, se kterým si posílal korespondenci od 30. let 17. století až do roku 1662, kdy Hartlib zemřel.¹³ Přesnou představu si ale bez vlastní zkušenosti nemohl utvořit. Právě Anglie pro Komenského znamenala naději na uskutečnění jeho pansofického projektu. V Lešně měl mnoho povinností jako rektor gymnázia a senior jednoty. Na vědeckou činnost mu zbývalo málo času. Také se ho dotkla roku 1641 smrt bratrského polského šlechtice Andrzeje Reje s Naglowic, známého Hartliba, který ho podporoval. Protože jednota potřebovala finanční výpomoc ze zahraničí, byli vysláni do Nizozemí a do Anglie bratrští zástupci, tiskař Daniel Vetter a učitel Jan Felin. Bohužel neuspěli a Angličané vyžadovali přímé jednání s Komenským.¹⁴

¹¹ Jan Kumpera, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis a nakladatelství svoboda, 1992. ISBN 80-85498-03-0. s. 77–90.

¹² Tamtéž., s. 77–90.

¹³ Jan Kumpera, Předmluva, Komenský, Jan Amos. *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka, ALMI. 2009.

¹⁴ Jan Kumpera, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*. s. 77–90.

1.2. Jan Amos Komenský v Anglii

V únoru roku 1641 se Komenský vyjádřil v dopise Hartlibovi,¹⁵ že by se rád zbavil starostí a věnoval se plně svému pansofickému dílu. V červenci téhož roku dostal od Hartliba dopis s prosbou, aby přišel.¹⁶ Komenský jel do Anglie kvůli vícero cílům. Chtěl zabezpečit hmotnou podporu pro členy Jednoty, získat přední muže nebo krále na svou stranu, aby mohl založit kolej pro učence věnující se reformě škol a vzdělání.¹⁷

Na podzim, 21. září roku 1641, Komenský přistál v Anglii.¹⁸ Tehdy na něho v přístavu čekalo několik přátel: Hartlib, Dury, Hübner, Haak a Pell.¹⁹ Brzy poté se mu dostal do rukou výtisk Gaudenova kázání, dle kterého nabral dojem, že byl povolán do Anglie parlamentem. Dle archivního výzkumu se ale potvrdilo, že jeho návštěvu podnítil Hartlib a někteří politici ho v tom podpořili.²⁰

Na začátku svého pobytu měl Komenský představu o tom, že se bude v Anglii věnovat pansofii a týmově spolupracovat se spolkem komeňiánů. V zemi ale klid nevládl a Komenský se rozepsal o současném anglickém dění. O jeho dojmech a pozorování v Anglii se můžeme dočíst v jeho autobiografii²¹ a také v listu lešenským přátelům,²² který napsal 18. října.²³

V dopise do Lešna²⁴ se vyjádřil, že se jeho pobyt protáhne, a zároveň popsal současné dění v Londýně. Ocenil úvahy o nápravě škol, nový vynález – stenografii, a také

¹⁵ Dagmar Čapková, *Comeniana in the Hartlib Archives*. 5. Praha: FILOSOFIA, 1983. Acta Comeniana. Sv. XXIX. s. 161–168.

¹⁶ Jan Kumpera, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis a nakladatelství svoboda, 1992. ISBN 80-85498-03-0. s. 77–90.

¹⁷ Josef Polišenský, *J. A. Komenský a jeho doba*. Praha: Orbis, 1957. Sv. 159. s. 31–34.

¹⁸ Jan Kumpera, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*. s. 77–90.

¹⁹ Novák; Hendrich, *Jan Amos Komenský jeho život a spisy*. Praha: DĚDICTVÍ KOMENSKÉHO, 1932. Sv. 214. s. 321–337.

²⁰ Jan Kumpera, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*. s. 77–90.

²¹ Jan Amos Komenský, *Komenského vlastní životopis*. Blansko: ALMI, 2017. ISBN 978-80-87494-26-4.

²² J. Kvačala, in: Monatshefte 2, Ad amicos Lesznae in Polonia agentes. Patera XXXII (38–41). 1893. pp. 74–78 (podle tisku v univ. knih. v Lipsku).

²³ Jan Kumpera, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*. s. 77–90.

²⁴ J. Kvačala, in: Monatshefte 2, 1893, Patera XXXII (38–41). pp. 74–78 (podle tisku v univ. knih. v Lipsku).

ocenil vysokou úroveň vzdělanosti. Též zde popsal problémy v církevní správě.²⁵ Popisoval, že lidé v Londýně hojně navštěvují kostely, většina z nich si nosí Bibli, aby mohli číst s kazatelem. Mladí muži si zapisují velmi rychle, stenograficky, vše, co říká kazatel. Komenský vyzdvihl, že zde umí psát i venkované, protože se to učí ve školách. Dále popsal, že v tehdejší Londýně byla teologická literatura velmi obsáhlá, oproti například Frankfurtu. Pochvaloval si, že i Baconovo dílo mají přeložené do angličtiny. Též v dopise popsal, že letáky píšící o nutné reformě církve a odstranění biskupů vychází denně. Jak uvádí Hendrich a Novák, tento list nám slouží k tomu, abychom věděli, co Komenského v Londýně skutečně zajímalo.²⁶

Ve své autobiografii²⁷ se Komenský vyjádřil, že se sešel na návštěvě u Williamse s různými šlechtici a mluvili také o plánech komeniánů. Ti očekávali, že 20. října zasedne parlament a bude projednávat jejich podporu. Již v květnu podal Dury petici s žádostí o podporu, kde propagoval jednotu církví a pedagogické reformy.²⁸

V říjnu napsal Komenský dvě první práce. Záměrem bylo informovat anglický parlament o svých plánech. První byl spis *Consultationis brevissima delineatio*²⁹ (Kratičký nástin porady).³⁰ V díle lze rozpoznat obrysy spisu *Cesta světla*. Komenský zde napsal návrh pro cestu ke světovému míru skrze výchovu a na základě reformy anglických škol ke smíření církví a skutečnému poznání věci.³¹ Sepsal opatření, která mají vést k obecné nápravě náboženství. Též se kladně vyjádřil, že k reformaci náboženství může pomoci i světská moc, ale přesto výchova představuje lepší způsob.³² Tento spis nebyl vydán a dlouho se

²⁵ Jan Kumpera, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis a nakladatelství svoboda, 1992. ISBN 80-85498-03-0. s. 77–90.

²⁶ Novák; Hendrich, *Jan Amos Komenský jeho život a spisy*. Praha : DĚDICTVÍ KOMENSKÉHO, 1932. Sv. 214. s. 321–337.

²⁷ Jan Amos Komenský, *Komenského vlastní životopis*. Blansko: ALMI, 2017. ISBN 978-80-87494-26-4.

²⁸ Jan Kumpera, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*. s. 77–90.

²⁹ Jan Amos Komenský, Ludvík Svoboda (ed.). *Dílo Jana Amose Komenského: Johannis Amos Comenii opera omnia*. sv. 14. Praha: Academia, 1974.

³⁰ Jan Kumpera, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*. s. 77–90.

³¹ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-079-3. s. 73.

³² Josef Polišenský, *J. A. Komenský a jeho doba*. Praha: Orbis, 1957. Sv. 159. s. 31–34.

předpokládalo, že byl ztracen. Objeven byl v zapomenutém archivu Samuela Hartliba až v roce 1958.³³

Druhé dílo neslo název *Elaborandum operum catalogus*³⁴ (Katalog knih). Kniha obsahovala přehled úkolů, které měly vést k vytvoření pansofických knih, učebnic a vzájemné porady vědců. Hartlib měl stejnou snahu, a proto inicioval další petici pro podporu Komenského.³⁵

Koncem října bylo obnoveno jednání parlamentu a komeňani měli optimistické vyhlídky do budoucna. Parlament chtěl komeňanům dát k dispozici kolej i s důchody. Mělo se jednat konkrétně o Hospital od St. Cross ve Winchesteru, Savoy Hospital v Londýně a kolej v Chelsea. Právě myšlenka založení vědeckého kolegia, která by pracovala na reformě vzdělanosti a pansofii, byla důležitá jak pro rozvoj Komenského myšlení, tak i pro založení první anglické vědecké instituce v roce 1662.³⁶ Komenský měl tehdy před sebou tři hlavní cíle: reformu škol, mír mezi protestantskými církvemi a pansofii.³⁷

V tom období, začátkem listopadu, vypuklo v Irsku povstání.³⁸ Katoličtí Irové povstali proti anglické koloniální nadvládě.³⁹ Komenský se, i přes tuto okolnost, rozhodl zůstat a přes zimu se věnoval studiu přírodovědecké a filozofické literatury.⁴⁰ Během svého pobytu připravoval pro anglické školy program didaktických prací, učebnic a metodických příruček, teoretická díla, která připomínají kolekci spisů vydaných později v Amsterdamu *Opera didactica omnia*⁴¹. Sám Komenský vnímal irské povstání jako katastrofickou událost, která zmařila veškeré plány. Pro své příznivce, kteří se nemohli dočkat, jaké plány má

³³ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-079-3. s. 73.

³⁴ Ludvík Svoboda, *Johannis Amos Comenii Opera omnia*. Praha: Academia, 1974. sv.14. s. 143–144.

³⁵ Jan Kumpera, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis a nakladatelství svoboda, 1992. ISBN 80-85498-03-0. s. 77–90.

³⁶ Tamtéž, s. 77–90.

³⁷ Josef Polišenský, *J. A. Komenský a jeho doba*. s. 31–34.

³⁸ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. s. 73.

³⁹ Jan Kumpera, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*. s. 77–90.

⁴⁰ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. s. 73.

⁴¹ Dagmar Čapková, *Opera didactica omnia J. A. Komenského: Opera didactica omnia by J. A. Comenius*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2007. ISBN 978-80-86935-03-4.

Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-079-3. s. 407.

Komenský a jeho přátelé, napsal v zimě spis *Cesta světla*. Ve stejném období psali také svá díla Hartlib i Dury, kterými upřesňovali své plány. Právě *Cesta světla* byla nejvýznamnějším literárním spisem činnosti komeniánů. Dílo bylo ovlivněno debatami a diskusemi v kruhu přátel a vzniklo uprostřed revolučního dění. Mělo také sloužit jako teoretická základna pro další činnosti komeniánů. Zazněla zde poprvé slavná všenápravná myšlenka.⁴² V *Cestě světla* se z všeobšáhleho a celistvého programu poznání stávají nové projekty: nová nápravná opatření, utvoření universálních vševědeckých knih (Pansofie, Panhistorie, Pandogmatie), universální sbor světla, mezinárodní pansofické akademie a universální mezinárodní jazyk.⁴³

Komenský své dílo utajoval 26 let. Podnětem k vydání mohl být vznik Královské učené společnosti v Londýně. Právě příznivci Komenského – komeniáni a sám Komenský se považují za předchůdce této organizace. Dalším možným podnětem pro vydání spisu byla reakce na dílo o dějinách Královské společnosti⁴⁴ vydané roku 1667 Thomasem Spratem. V knize se totiž nezmínil o zásluhách Hartliba a Komenského na organizaci vědeckého života v Anglii. Dalším důvodem mohla být spojenecká jednání mezi Anglií a Francií. Komenský doufal, že vydáním spisu obrátí pozornost k nutnosti mezinárodního řešení otázek vzdělanosti.⁴⁵

Kvůli nadále se zhoršující politické situaci v Anglii se plány komeniánů nedaly uskutečnit. I přes to se svých cílů nechtěli vzdát. Dne 3. nebo 13. března roku 1642 podepsal Komenský, Hury, Hartlib a William Hamilton pakt s názvem *Foederis fraterni tabulae* (Bratrská smlouva). V ní se vzájemně zavázali, že budou i nadále prosazovat reformu vědy, školství a církve.⁴⁶

Komenský byl během svého pobytu zván jak do Francie jako reformátor, do Ameriky jako kvalitní učitel, tak i do Švédska, kam nakonec odjel v domnění, že se do Anglie ještě vrátí. Tento plán se mu nevyplnil, ale i po odjezdu na počátku léta roku 1642,

⁴² Jan Kumpera, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis a nakladatelství svoboda, 1992. ISBN 80-85498-03-0. s. 77–90.

⁴³ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. s. 73.

⁴⁴ Thomas Sprat, *The history of the Royal-Society of London, For the Improving of Natural Knowledge*. London: Printed by T.R. for J. Martyn and J. Allestry, 1667.

⁴⁵ Jan Kumpera, Předmluva, Komenský, Jan Amos. *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka, ALMI, 2009.

⁴⁶ Jan Kumpera, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis a nakladatelství svoboda, 1992. ISBN 80-85498-03-0. s. 77–90.

zůstal s anglickým prostředím ve spojení. Se svými anglickými přáteli se dne 10. června rozloučil veřejným listem⁴⁷, v němž poděkoval všem příznivcům pansofie a požádal je o další rozvoj reformního úsilí.⁴⁸

V současné době vznikla online databáze, která mapuje korespondenci z raného novověku. Jedná se o souborný katalog korespondence z 16., 17. a 18. století. Nese název *Early modern letters online*⁴⁹. Vznikla mezi lety 2009–2012 pod záštitou oxfordské univerzity a práce na databázi trvá dodnes. Databáze umožňuje vyhledávat, kombinovat a orientovat se v síti tehdejší korespondence mezi učenci novověké Evropy.

Dalším významným projektem je sbírka korespondencí Samuela Hartliba, která realizuje vizi jeho kroužku a Komenského o 300 let později – Hartlib Papers⁵⁰. Hartlibovou vizí bylo zaznamenat veškeré lidské vědění a učinit ho dostupné pro celé lidstvo. Kompletní elektronický přepis zahrnuje přes 25 000 rukopisů ze 17. století. Jednalo se o sedm let trvající projekt, který byl vyvinut Výzkumným ústavem humanitních věd na univerzitě v Sheffieldu. Na uvedených webových stránkách lze dohledat fotografie originálních rukopisů i s jejich přepisem.

⁴⁷ Josef Šmaha, in: Česká škola XI/16, „Studii pansophici in Anglia Fautoribus...“. Ed.: Patera XLIII (55–56). pp. 244–247. Ms: Gdańsk, 1889.

⁴⁸ Jan Kumpera, *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*, s. 77–90.

⁴⁹ Howard Hotson; Lewis Miranda, eds, *Early Modern Letters*. Online. Dostupné z: <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk>. [cit. 2024-04-22].

⁵⁰ Neznámý, *Hartlib papers*. Online. Dostupné z: <https://www.dhi.ac.uk/hartlib/context>. [cit. 2024-04-22].

2. Obsahová analýza spisu *Cesta světla*

Ve druhé kapitole se budeme věnovat obsahové analýze Komenského díla *Cesta světla*. K dispozici je několik vydání. První vydání z roku 1668 bylo v Amsterdamu⁵¹. Další vydání pochází z roku 1920 v Praze, český překlad díla od J. Šmahy⁵². Dále vydání z roku 1961 v Praze, kde kniha vyšla jak latinsky, i česky. Český překlad poskytl J. Kopecký a spol.⁵³ Další vydání v roce 1974 v Praze se nachází v díle J. A. Comenii *Opera omnia*, sv. 14.⁵⁴ Další české vydání, se kterým v této kapitole pracuji, bylo v roce 2009 v Příbrami⁵⁵.

V části Věnování oslovuje Komenský slavné muže, kterým dílo adresuje. Měl jimi na mysli právě komeniány v Anglii a revoluční politiky, kteří ho chtěli před občanskou válkou podpořit. Objasňuje, že před 40 lety, tedy kolem roku 1628, měl natolik náročné období (docházelo k pronásledování protestantských kazatelů, Komenský se musel ukrývat a jeho území bylo pustošeno), že prosil Boha o pomoc, aby seslal světlo a svou pravdu. Právě víra v Boha v těžkých životních situacích Komenského „držela nad vodou“. „Nemohlo mě nic více utěšit než dávné sliby Boží o posledním světle, že konečně přece jen překoná tmu“.⁵⁶ Také zmiňuje, že k tomuto účelu jsou zapotřebí lidé, zejména mládež, a ta se musí vyprostit z „labyrintu světa“. Proto bylo dle Komenského nutné vytvořit universální knihu, která by mysl lidí převedla ze tmy na světlo – z domněnek k jediné pravdě.

Dále představuje cíl celého díla, a tím je náprava všech lidských věcí. K tomu cíli představuje nové cesty, které, jak sám píše, jsou splnitelné, a to z důvodu, že každý jedinec má vrozeny tři principy: vědět, chtít a moct. Na základě těchto tří předpokladů se Komenský domníval, že pansofii, všeobecné lidské moudrosti, porozumí každý a bude s ní souhlasit. V této souvislosti vysvětluje, z jakého důvodu považuje jednotný jazyk za důležitý. Bylo

⁵¹ Jan Amos Komenský, *Via Lucis*, Amsterdam. 1668.

⁵² Jan Amos Komenský, *J. A. Komenského Cesta světla vyšetřena a vyšetřena býti mající, to jest, rozumné vyhledávání, kterými způsoby lze zdárně rozdělovati již naposledy pod večer světla rozumové duchů světlo, moudrost, po všech myslích všech lidí a po národech*. Přeložil Josef ŠMAHA. V Praze: Alois Svoboda. 1920.

⁵³ Jan Amos Komenský, *Cesta světla*. 2. vyd., V Mladé frontě 1. vyd. Přeložil Jaromír KOPECKÝ. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0291-8.

⁵⁴ Ludvík Svoboda, *Johannis Amos Comenii Opera omnia. sv.14*. Praha: Academia, 1974.

⁵⁵ Jan Amos Komenský, *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka, ALMI. 2009.

⁵⁶ Tamtéž, s. 21.

potřebné, aby universální knize porozuměli všichni, celý svět a různorodost a mnohost jazyků byla dosud překážkou.

Měl představu, že touto cestou pansofie lze přivést do nejlepšího stavu vzdělanost, náboženství a státní zřízení. Tím pádem ustoupí nevědomost, pochybnosti, hádky, války a na světě zavládne mír, spása a následně očekávaný osvícený, zbožný věk.

Následně vybízí své příznivce, aby lidem radili, jak se stát blaženými. Používá argument z Písma, že lidé jsou stvořeni podle obrazu Božího. Tedy k té blaženosti lidí stačí, aby chápali, že vše, co je může učinit šťastné, se nachází v nich samých. Aby každý chtěl a uměl být svůj a radovat se z toho, co má.

Dále představuje Komenský tři typy pozemských škol. Protože je svět školou Boží moudrosti, rozpracoval ji ještě následovně. První je rozmanitý svět, ve kterém se nachází živočichové různých podob a tvarů. Našich pět smyslů nám umožňuje poznávat svět, a proto ji nazval přírodní nebo přirozená škola – fyzika. Všechny výtvořiny na zemi jsou našimi učiteli. Komenský tento typ školy prokládá slovy: *„Zeptej se dobytčat a poučí tě, zeptej se ptactva nebeského a dá ti sdělení, oslov zemi a odpoví ti: i mořské ryby budou vyprávět. Kdo z toho všeho nepozná, že to udělala ruka Hospodina?”*⁵⁷

Druhý typ pozemské školy je metafyzika, vyšší škola. To, co nás učí, je v nás. Jsou to naše schopnosti, instinkty, vrozené pojmy, které jsou vtištěné v naší mysli jako obraz Boží. Je to vnitřní světlo, rozum, který nám říká, co je správné a co ne.

Třetí typ školy nazval hyperfyzikou. V tomto typu školy učí sám Bůh. Předměty, kterým se zde učí, nikdo nemůže vidět okem a ani slyšet sluchem.

Komenský v další kapitole (I.) filozoficky obhajuje přirovnání světa ke škole. Pokud se kamkoliv podíváme, jestli na poušť nebo královský dvůr, všude se nachází učivo, učící se a vyučující. Jako argument udává lidskou vrozenou vlastnost, kterou má dle něj každý člověk: přesvědčovat druhé lidi o svých názorech, získaných poznacích. Učit se a vyučovat je lidskou přirozeností. Zároveň sděluje, že člověk se sem přišel učit hledat Boha a poznávat ho podle skutků až do té doby, dokud sám Bůh neuzná za vhodné, se člověku ukázat tváří v tvář.

Dále vysvětluje, že nám Bůh daroval tři knihy, díky kterým se učíme. První knihou je sám viditelný svět. Druhou knihou je člověk, který byl stvořen k obrazu Božímu. Tato

⁵⁷ Jan Amos Komenský, *Cesta světla*. Blansko : Miloš Palatka, ALMI. 2009. s. 34–36.

„kniha“ je vložena v srdci člověka, protože jakákoliv jeho touha, nebo strach ho učí se podobat Bohu. Například strach ze smrti v člověku tvoří vědomí, že ten, komu se chce podobat, je věčný, nesmrtelný. Lidská potřeba vyhybat se utrpení a bolesti mu říká, že Bůh je blažený. Tímto principem se člověk učí sám ze sebe samého. *„Přeje si konečně [člověk], aby každý byl (nebo se alespoň zdál být) dobrý, jeden vůči druhému. Z toho se neomylně přesvědčuje, že Bůh je svrchovaně dobrý. A tak se člověk může stále přiučovat ze sebe samého o svém Stvořiteli více než ze všech ostatních výtvorů.“*⁵⁸

Třetí knihou je dle Komenského svědomí – Písmo svaté. Jedná se o komentář vnějšího světa a vodítko světa vnitřního. Skryté věci osvětluje a zároveň vysvětluje pravé cíle všech věcí.

V další kapitole (II.) Komenský popisuje stav společnosti, která se naprosto odklonila od Božího záměru. Lidé žijí tak, jako kdyby nikdy neměla přijít smrt, málokdo dbá na svůj životní úkol, na vzdělávání. Ve světě nastal zmatek. Lidé nepřemýšlí nad tím, proč jsou zde na Zemi. Nechtějí se vzdělávat, a ti, kteří ano, nepovažují to za svůj hlavní životní cíl. Někteří lidé pochybují o existenci všech věcí, a dokonce i o existenci Boha. Právě proto je svět plný zmatku. Lidé se zajímají zejména o to, aby měli plná břicha a peněženky. Ve světě lidé bojují mezi sebou, vraždí se, válčí, soupeří náboženská vyznání, sekty i rodiny. Hlavní příčinu vidí Komenský v Satanovi, ale zároveň tvrdí, že Bůh vidí vinu i v lidech. Komenský v textu bohatě využívá citace přímo z Bible, jako podklad pro své teze. Objasňuje, že Bohem stanovení učitelé buď neučí vůbec, nebo učí věci nevhodné pro život ve věčnosti. Jelikož učitelé učí nedůležité a nepotřebné věci, tak se lidé stali zmatenými. *„Proto lid, který přivykl takovým učitelům, má v nich zálibu, a ačkoliv Bůh posílá jiné, nechtějí tyto, ale ony, jak dosvědčuje onen Boží nářek:“*⁵⁹ *„Věc hodna úžasu a hrůzy se děje na zemi! Proroci prorokují lež a kněží tomu tleskají svýma rukama a lid můj miluje takové věci! Co se nakonec stane?“*⁶⁰

Člověk dle Komenského selhal, propadl ďábelskému svodu a Boží dílo – svět, byl pokažen. Pro dokonání Božího díla musí být nejdříve napravený člověk. Z tohoto důvodu Komenský usiloval o nápravu všech lidských věcí.

⁵⁸ Jan Amos Komenský, *Cesta světa*. Blansko: Miloš Palatka, ALMI. 2009. s. 34–36.

⁵⁹ Tamtéž, s. 37–39.

⁶⁰ Tamtéž, s. 37–39.

V kapitole (III.) Komenský píše, že sám Bůh dává lidem napomenutí buď zázraky, nebo lidmi se zvláštními dary. Když na ně lidé nereagují, dává jim tresty, například jako je mor, zemětřesení, války, potopy, požáry. Po každém trestu ale podává pomocnou ruku tím, že povolává nové proroky, apoštoly, učitele, a dokonce poslal i svého syna – Ježíše.

Dále píše, že lidé se již pokoušeli svět napravit, zbavit ho zmatku a zla, ale bez úspěchu. Nejobvyklejším způsobem byly snahy mudrců, když vytýkali lidem jejich pošetilost, když se snažili je vést k sebepoznání. Udává ku příkladu Diogena, jak přišel se svícem doprostřed davu a tvrdil, že hledá lidi. Nebo Hérakleita, který oplakával lidskou pošetilost. Také Demokrita, který se smál každému člověku, kterého uviděl, jak je prázdný.

Další snahou byla filozofie. Ta přináší dle Komenského dobré rady a pomoc. Bohužel, ta většinu lidí nezaujala, nebo jí většina neporozuměla. Také vzpomíná na pohanskou filozofii, ale ta byla příliš chudá a chyběla jí třetí kniha, Bible.

Jiným pokusem o nápravu věcí byly zákony. Ale opětovně i tato metoda selhala, protože zákony zajistí vnější fungování řádu, ale to vnitřní již nikoliv. Právě z důvodu toho, že zákony dávají pocit omezení svobody člověka, naopak lidi dráždí k jejich porušování.

Též se snažili o nápravu i mocní lidé, kteří si násilím a válkami podrobovali lid a snažili se zavést jednotný řád. Ale opětovně kvůli přirozené lidské potřebě svobody tyto zásahy vyvolaly odpor a odboje.

Jako předposlední pokus udává Komenský vznik sekt. Ty ale opět nefungovaly. I přesto, že jim šlo o dobro, tím, že se jednalo jen o některé jedince, nesměřovaly k obecnému dobru. Také vznikalo více sekt a ty proti sobě brojily.

Způsob, kdy jedinec opustí lidskou společnost a žije v ústraní, také nic neřeší. Protože se akorát stará sám o sebe, a ne o společnost.

Komenský na začátku další kapitoly (IV.) přirovnává stav společnosti k nemoci a předchozí pokusy k nápravě k lékům. Tvrdí, že není správné „zalomit ruce“ a přestat hledat nové léky. Naopak je přesvědčený, že má smysl dále hledat léky a snažit se o nápravu. Vytyčil tři základní chyby, na kterých dosavadní pokusy selhaly:

- 1) Na jednotlivé problémy byly použity dílčí a nekomplexní léky.
- 2) Používaly se násilné cesty, které odporují lidské přirozenosti.
- 3) Léky byly příliš slabé a nevedly k vyléčení.

Je nutné, aby se našel lék, který povede k obecné nápravě, ve všech rodinách bez rozdílu a zároveň nikoho nemá vést k odporu. Komenský pro lepší pochopení své myšlenky,

přirovnává princip k nemoci u člověka. Když má někdo celé tělo plné vředů, nebo má zimnici, nedáme mu pouze náplast na nos a nohy, ale dáme mu lék do celého těla. Ten lék se rozlévá do všech jeho částí, a tím se člověk uzdraví. Proto byla pro Komenského důležitá všennáprava. Uvědomoval si, že je nesmírně důležité, aby svět byl uzdraven ve všech koutech a ve všech jeho vrstvách.

Dalším argumentem pro všennápravu je, že Bůh stvořil svět ve své úplnosti a zároveň poskytuje plné prostředky k nápravě porušených věcí. Zároveň Boží knihy (příroda, svědomí, Písmo) jsou stále stejné jako na počátku a časem jsou více lidem přístupnější. I obecné pojmy, které jsou základem našeho úsudku a vložil nám je Bůh, jsou stejné pro všechny lidi bez rozdílu. Písmo Bůh daroval svému národu, ale ten ho má šířit všem, celému světu.

V dalším odstavci Komenský rozebírá původ všeho zlého ve světě. Píše, že jelikož Bůh je Bohem všech, tak je zároveň věcí všeobecného práva. Tudiž opuštění společného dobra i přisvojení si majetku pochází od d'ábla a Adama. Právě d'ábel se snaží lidi odtrhnout od Boha, protože i on sám byl odtržen. Naopak Bůh vše spojuje, nebe i zemi, všechny národy a věci. Proto Bůh poslal svého syna Ježíše, který provedl usmíření svou krví. A Ježíš poslal poselství všem národům skrze sebe a apoštoly. Bohužel křesťané na to zapoměli, jak píše Komenský.

Podle Komenského je nutné najít takový lék, aby nebyl násilný a zároveň aby pronikal do duše. Měl by obměkčit lidi a napravit svět, který je „porušený a zatvrzelý ve zlu.“⁶¹

V této kapitole (V.) již autor navrhuje obecný lék, kterým by měla nastat náprava lidských věcí. Tím lékem má být něco podobného světlu. Světlo je společné všem, přetváří, je příjemné všem a nikdo se před ním neskryje a ani nechce.⁶² Zde Komenský píše: „*A nic se nechce skrýt, protože jeho světlo je očím příjemné a milé*“⁶³. Komenský věřil, že takový účinek bude mít i světlo moudrosti. Světlo v Komenského spise je tedy metaforou pro moudrost. Stejně jako sluneční světlo ovlivňuje hmotný svět, tak duchovní světlo má zahnat duchovní temnoty. Tohle duchovní světlo ale překračuje lidský svět, člověk ho vyrobí

⁶¹ Jan Amos Komenský, *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka, ALMI. 2009. s. 45–49.

⁶² Tamtéž, s. 50–52.

⁶³ Tamtéž, s. 50–52.

nemůže. Musí být obecné, příjemné a posilující.⁶⁴ Světlo moudrosti má osvěcovat lidi, odstraňovat omyly, odhalovat pravdu a dobro. Je nutné, aby vše, co Bůh lidem vyjevil v knihách, se shrnulo v jedno. Druhou podmínkou je, aby všichni lidé tyto všechny věci chápali, přijímali a milovali. Obecné světlo moudrosti má v lidech vzbuzovat radost a přetvářet vůli. Díky tomu uvidí před sebou jasné cíle a budou umět je přetvářet v obecné dobro.⁶⁵

Na začátku kapitoly VI. Komenský přirovnává svět k divadelní hře. Diváci na začátku představení nerozumí zcela, kam příběh směřuje. Po různých zápletkách a dramatech, když se příběh chýlí ke konci, diváci ho začínají chápat. Až když je děj plně jasný, srozumitelný a zápletky mají šťastný konec, získává si herec potlesk. Je to metaforou k tomu, co se děje zde na Zemi. Principiálně proto Komenský očekával, že zápletky a všechny strasti světa budou mít šťastný konec.

Dále věřil, že všechnen věk světa musí skončit na nějakém nejvyšším stupni. Stejně jako postupuje člověk po stupních ve svém životě. Nejdříve je počátek člověka, po narození smyslově poznává předměty, poté jeho rozum zkoumá příčiny věcí a nakonec ve stáří se povznáší k čistší a abstraktní moudrosti. Tento postup analogicky přirovnává ke stupňům vývoje světa. Na začátku – v prvním věku světa, byla v rozmachu povolání nutná k životu, jako bylo rolnictví, pastýřství, krejčovství. Po stvoření totiž lidé bojovali proti hladu, nahotě. Později, po potopě, vznikla politika a za dob Abraháma začaly časy válečné. Za Mojžíše započal věk Písma. Ta nabytá moudrost, která byla do té doby skryta, se začala stávat veřejnou až díky Řekům. Začalo se vyučovat písemnictví a filozofie. Dalším věkem bylo období šíření evangelií, které vyvolalo náboženské spory. Poté nastal věk barbarství, který trval několik set let. Další událostí bylo rozvrácení Konstantinopole, což způsobilo rozmach čistších jazyků, filozofie a náboženství v Německu, Itálii, Francii a dalších zemích. Také vzniklo množství sekt. Každý se snažil dokázat, že má pravdu. Jakmile vznikl knihtisk, dokázal více ukázat cestu obecného světla. Někteří se domnívali, že právě tento vynález je to ono nejvyšší světlo. Komenský si ale uvědomoval, že knihtisk to není, že musí být ještě

⁶⁴ Hendrich Novák, *Jan Amos Komenský jeho život a spisy*. Praha: DĚDICTVÍ KOMENSKÉHO, 1932. Sv. 214, s. 327.

⁶⁵ Jan Amos Komenský, *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka, ALMI. 2009. s. 50–52.

vyšší stupeň. Věděl, že spousta informací v knihách byla pokřivena, záměrně pozměněna, nebo lidmi zneužita.

Domníval se, že Bůh při stvoření světa toto stupňovité objevování světla lidmi ukázal. Tuto tezi vysvětluje tak, že první den Bůh stvořil všechny stupně najednou, ale v neuspořádané hmotě. Čtvrtý den stvořil několik menších a větších koulí a uspořádal je na obloze. Až poslední den vytvořil lidského rozumového ducha. Ostatní věci také tvořil od jednoduchých po složité, od malých věcí po větší a dobré po nejlepší. Zde Komenský teologicky obhajuje svoje přesvědčení, že ten nejvyšší stupeň světa, poslední věk, bude tím nejlepším. Nebude tma a smutek, jak někteří lidé tvrdí. Bůh v Genesis opakuje po každém svém kroku: „*A uviděl Bůh, co učinil, a hle, bylo to dobré (Gen. 1,31)*“. Bůh začal odpočívat, až když jeho dokončená věc byla svrchovaně dobrá. Komenský tím chtěl říct, že Bůh tohle divadlo, náš svět, nemůže dokončit posledním soudem tak, aby to nebylo svrchovaně nejlepší a dobré. Protože pokud by byl smutek, žal a tma, tak by se mu dílo nepodobalo a rozhodně by neplatil postup od nejhoršího po nejlepší, tedy tak, jak Bůh svět stvořil první den.

Následně Komenský obhajuje i možnou kritiku jeho teologie a eschatologie. Tvrdí, že někteří mohou namítat Danielovým proctvím o čtyřech monarchiích: první – zlatý věk, druhý – stříbrný věk, třetí věk měděný a poslední, čtvrtý, je hliněný a železný. Na to má jednoduchou odpověď. Případní kritici mají číst celou knihu Daniel, kde píše o tom, že nastane obecná říše, v níž budou všichni tyraní světa zničeni, a nastane Kristovo tisícileté království. Tedy, aby se řádky Písma nevytrhávaly z kontextu.

Následně Komenský poskytuje přehled toho, co pravděpodobně nastane, z Písma. Cituje Zachariáše, že se rozsvítí v podvečer světa nějaké světlo, které oproti jiným světlům, které známe, bude opravdovým světlem. Výsledkem toho bude, že se celé národy obrátí k církvi a Hospodin bude králem celé země. Dále interpretuje Izajáše, který předpovídá totéž jinými slovy. Předposlední den bude vytvořen dům Hospodina na vrcholku jiných hor a celé národy budou chtít vstoupit, aby se učili jeho cestě. Dále připomíná evangelium Matouše: „*Až bude kázáno evangelium království po celém světě na důkaz všem národům, dříve, než přijde konec*“⁶⁶. Také pokračuje Zjevením Janovým, kde se píše, že evangelium bude věčné a že bude neustále hlášáno všem obyvatelům země, aby se báli Boha a klaněli se mu. Až ďábel bude svázán řetězem, aby nemohl svádět národy.

⁶⁶ Jan Amos Komenský, *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka, ALMI. 2009. s. 50–52.

V kapitole VII. Komenský obhajuje, že k hledání cest k obecnému světlu nás nutí svědomí, a je to naše povinnost. Na začátku píše: „*Každé dobro, které si křesťané smějí přát a od Boha žádat, to také smějí hledat, poněvadž právě ten, kdo řekl žádejte, řekl také klepejte a hledejte*“⁶⁷. Následně vysvětluje, že když od Boha něco žádáme, nějaké vytoužené dobro, nemůžeme ho očekávat v nečinnosti. Musíme vždy proto něco udělat a Bůh nám bude žehnat. Komenský tuto zásadu trefně vysvětluje na příkladu modlitby Otče náš. Například, když v modlitbě žádáme „bud' vůle Tvá“, tak to neznamena, že v nás má Bůh svou vůli konat, ale žádáme ho, aby nám dal vůli konat Boží záměry. Když ho žádáme o chléb, nemáme nečinně čekat, až nám „spadne z nebe“. Modlíme se za to, aby Bůh připojil své požehnání při vykonávání naší práce k získání toho chleba. Opětovně tento princip analogicky vkládá k hledání cest ke světlu. Náš úkol není čekat, až nastane obrat a obecné světlo. Máme aktivně a neustále hledat cesty a žádat Boha o jeho požehnání.

Jako křesťané, dle Komenského, máme při každé příležitosti ukazovat pravdivé a dobré, a vše odvracet od zla. Jsme povinni usilovat o mír se všemi. Musíme přemýšlet, jak odevšad vyzařující paprsky světla shromáždit v jedno světlo. Měli bychom přistupovat k Božímu dílu s důvěrou a nenechat se odradit od těch, kteří jsou zvyklí odsuzovat vše na první pohled jiné.

Na začátku kapitoly VIII. Komenský vymezuje pojem světlo a pojem tmy. Světlo nám umožňuje jasně vidět věci kolem, jejich množství, činí nám radost a má podobu života. Protikladem světla je tma. Ve tmě nevidíme nic, je to nevědomost, činí věci nejasnými, dává lidem pocit zármutku, nelibosti a má podobu smrti.

Boží výroky mluví ale o třech druzích světla: věčném, vnějším a vnitřním. Věčné světlo je lidem nepřístupná záře, ve které se nachází Bůh. V něm Bůh pozoruje sebe sama a vše od věčnosti k věčnosti. Na věčném světle se podílejí tvorové obdaření tvůrcovou společností a zírají blaženým pohledem na Boha a prožívají v něm radosti. Naproti tomu existuje věčná tma. Nemá v Bohu žádné místo, ale nachází se ve stvořeních, která jsou ze zírání na Boha vyloučena. Už na věky neuvidí ani jiskru světla.

Vnější světlo je záře, kterou vnímáme očima ze Slunce. Vnitřní světlo je záře, kterou má v mysli rozumný tvor, osvětluje mu jeho cestu, a to opětovně troje vnitřní nástroje člověka: rozum, vůle a cit. Když světlo v mysli září, je to moudrost. Tedy člověk ví, co je pravá znalost a všechny znalosti rozvážně užívá.

⁶⁷ Jan Amos Komenský, *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka, ALMI. 2009. s. 50–52.

Vnitřní světlo má tři stupně. Druhý stupeň se nachází ve vůli, díky které se člověk snaží o konání dobrého a těší se jen z čistých a svatých věcí. Protikladem tohoto světla je tma projevující se nečistou myslí. Třetí stupeň vnitřního světla je ve svědomí neboli citu. Ta radost a jasnost v srdci vzniká poznáním smysly a z účasti na svatosti.

Následně Komenský napsal, že se v díle bude zabývat rozumovým světlem, který dopadá pod vedením vnějšího světla na smysly.

V IX. kapitole se dočteme, že světlo a tma jsou vzájemné protiklady a působí na sebe protichůdně. Nelze, aby se vzájemně nerušily. Silnější nabývá navrch oproti slabšímu. Tma sama o sobě je absence světla. Zatímco světlo odkrývá to pravé a rozšiřuje svou sílu. Proto světlo s tmou vedou ustavičné zápasy, každý z nich se snaží vytvořit si svůj prostor. Tma zaujímalá vše předtím, než Bůh zažehl prvotní světlo.

Komenský zde vysvětluje na principu vnějšího světla to rozumové. Když zasvítí Slunce na jednu stranu předmětu, vznikne stín. Tma ustoupí před světlem, ale nezmizí. Tudíž ji nelze ze světa plně odstranit. Střídá se se světlem, někdy převažuje světlo (přes den) a někdy tma (přes noc) a někdy se mísí dohromady (ranní a večerní soumrak). Z pravidelného střídání dnů a nocí lze usoudit, že je to věčný cyklus. Světlo dokáže zahnat tmu, ale tma světlo nikoliv. Analogicky lze vysvětlit i světlo a tmu mysli. Lidskou mysl Bůh obdaroval semeny poznání neboli také troudem přirozeného světla – vrozenými pojmy. Dříve, než vyklíčí, je v mysli tma, což lze vidět u dětí, které vše neznají. Ta tma se rozhání vznikem účinného světla, které postupně po částech prostupuje všemi věcmi. To je metafora ke smyslovému poznávání světa.

Z toho plyne, že i v naší mysli se něco osvětluje, zatímco jinde je tma. Tak to bude do chvíle, než Bůh vyžene ze světa a z mysli tmu, učiní zemi stejně jasnou jako nebe.

Komenský se v kapitole (X.) zabývá různými definicemi světla s cílem najít novou cestu k obecnému světlu.

Nejdříve předkládá dvě definice světla. Za prvé, že světlo má svůj subjekt, ze kterého vyzařuje. Stejně je to s poznáním, které vyzařuje světlo z věcí přes smyslové orgány do mysli. V druhé poučce vysvětluje, že světlo vyzařuje v pohybu, je to tok, který plyne odněkud někam. Jedná se o světelný paprsek, který vyzařuje z jakéhosi světelného tělesa skrze průhledné prostředí a dopadá buď do hladkého nebo tmavého objektu. Tedy paprsek vyzařuje z nějakého předmětu, skrze průhledné prostředí – smysly do mysli. Mysl, když je průhledná, je nerozvázná. Když je hladká, tak je jistá a světlo odráží, jedná se tedy

o pozornost a soudnost. Když je tmavá, tak světlo rozptyluje, tedy je to rozum, který načerpané světlo rozmnožuje uvažováním.

Dále jednotlivé pojmy rozšiřuje a blíže definuje. Světelné je vše, co vyzařuje světlo, například Slunce, Měsíc, svíčka. Ale světlo vyzařují i předměty, na které dopadají paprsky světla z původního světelného zdroje. Paprsek je jakýsi tvar, neb podoba světla, protože když proti světlému postavíme zrcadlo, uvidíme jeho zdroj, jeho obraz. Průhlednost znamená, že propouští paprsky neporušené, například voda, drahokamy, vzduch. Hladké je to, co paprsky odráží jinam. Nakonec neprůhledné je to, co odráží paprsky zpět a rozptyluje je všude kolem. Účinek tohoto trojího světla může vidět dle Komenského každý. Když si představíme místnost, kde je tma. Pokud pustíme paprsek a dopadne do otvoru v protější stěně, tak světlo projde z místnosti dál, a to bez porušení tmy, beze stopy. Jestliže paprsek dopadne na zrcadlo, člověk uvidí jeho odraz na protější stěně. Když ale paprsek narazí na stěnu, která není průhledná, ani na ní není zrcadlo, tak se paprsek odrazí a rozptýlí všude kolem. Takže se místnost rozsvítí.

Tuto fyzikální úvahu o světle Komenský přirovnává analogicky k lidským duším a jejich různorodost reakcí na poznání, paprsky pravdy. Někteří jsou líní a žádné paprsky nezachycují. Další předávají dále jen to, co přijímají, a poté jsou tu ti, kteří vše rozebírají, vyvozují závěry a rozmnožují vědu.

Dále hlouběji rozebírá zásady o světelném zdroji a paprsku a analogicky je ukazuje k poznávání pravdy. Píše, že buď předměty vyzařující světlo stvořil Bůh (Slunce, Měsíc) nebo lidé (svícen). Předměty, které nám dává Bůh a poskytují světlo našemu rozumu jsou tři: svět plný věcí, lidský duch, psaný zákon. Lidskými díly vyzařující světlo jsou knihy a umělecká díla, ale ta se těm Božím nevyrovnají. Každý světelný zdroj vydává zář, i pravda má svou podobu, kterou ze sebe vydává a podle toho ji dokážeme rozeznat. Stejně jako světelný zdroj září stále, tak i pravda se neustále ukazuje vlastnostmi a činnostmi. Silnější světelný zdroj září více (například Slunce září více než měsíc) a tudíž pravda se vstěpuje do mysli proto, že je sama větší pravdou než obecné pojmy anebo se častěji naskytne smyslům než zkušenost. Paprsek svítí přímo, ale pokud se v jeho cestě objeví tmavé těleso, dráha se přeruší. Tedy pokud k nám pravda vyzařuje a vstoupí do té cesty něco nepravého, paprsek pravdy se přeruší. Také čím je paprsek blíže zdroji, tím září více, a čím je dále, tím síla paprsku slábne. Z toho plyne, že čím blíže se díváme na pravdu věcí, tím lépe se ukazuje. Protože každé světlo září kulovitě, i pravda se šíří všemi směry a všem. Nakonec paprsek nikdy nezaniká ve svém okruhu. To znamená, že pravda je věčná. Když ji někdo nechává

být, nezanikne. Když ji někdo sděluje dále, přechází skrze něj a když ji někdo rozebírá, tak více září a rozmnožuje se.

Stejně tak v kapitole rozebírá zásady, které platí pro různá tělesa. Průhledné těleso propouští světlo k neprůhlednému, stejně jako pravda věcí prochází skrze smysly k rozumu. Průhledná tělesa nemohou sama sebe osvětlovat, tudíž ani smysly nejsou samy o sobě schopné poznávat pravdu. Smysly pravdu přijímají a předávají ji rozumu. To těleso musí být čisté, aby netknutě světlo propouštělo. Když je to těleso dvojité, tak láme paprsky a vnímáme ho zkresleně. Například kůl ve vodě vnímáme na vzduchu jinak a pod vodou se nám zdá být větší. Tudíž jakákoliv pravda, která nevychází přímo z věci (například z cizího podání) může být pokřivená a mylná.

Hladký předmět, například zrcadlo, odráží od sebe paprsky světla zpět. Čím blíže je zdroj světla zrcadlu, tím silnější jsou paprsky, které zrcadlo odráží a naopak. Čím dále je zrcadlo například od svícnu, tím slabší odrazené paprsky jsou. Analogicky tedy, čím více se pozornost přibližuje věcem, tím více přijímá poznatků.

Rozum analogicky Komenský přirovnává k neprůhlednému tělesu. Každé takové těleso paprsky pohlcuje a rozptyluje je všude kolem, stejně jako rozum. Světlo několikrát odražené se nakonec ztratí ve stínu. Taktéž světlo uvažování, čím více se vzdaluje od smyslů a věcí, tím se stává nejasnějším. Dle Komenského se tento jev vyskytl u náboženství. Původní pojmy od Boha a přijaté světlo znalosti Boha skončilo ve stínech. Příčinou bylo předávání si pouze odraženého světla z tradice, nikoliv ten přímý pramen světla.

Dále vypracovává zásady, které platí pro vidění věcí. Samotné světlo nezpůsobuje vidění, ale jsou k tomu potřebné oči. To znamená, že ani samotná pravda věcí nezpůsobuje porozumění bez spolupráce rozumu. Rozum je potřeba zaměřovat na to, co má vidět. Očima vidíme jen věci před sebou, proto je nutné zaměřit i svou pozornost na jednu konkrétní věc. Pokud bychom tak nečinili, rozum nepochopí věci správně. Aby oko vidělo jasně, tedy aby rozum viděl čistě, musí se zbavit všech předpojatostí. Protože například člověk se žloutenkou vidí také vše žlutě.

V kapitole (XI.) Komenský vykládá případy, kdy může mít tma převahu nad světlem.

První případ je, když někam světlo nedosahuje. Stejně je to s myslí. Když do ní nepronikne žádné poznání věcí, vládne v ní nevědomost. Další možností je, když někam nedopadá světlo přímo, ale dopadá pouze jeho odraz. Vzniká tam stín. Pokud je někdo jen nepřímou poučován, tak jsou jeho poznatky neúplné a nejasné. Dále tma vzniká tam, kde je

něco neprůhledné a uzavřené. Jsou to lidé, kteří jsou buď zbaveni smyslů, nebo nechtějí ty smysly používat. Také jsou to lidé, kterým někdo zvnějška pozemskými dobry zaměstnává smysly, aby nemohli vidět lepší a pravdivější dobra. Pokud je neprůhledné těleso osvětleno z jedné strany, tak druhá strana je ve stínu. Lidé, kteří jsou obklopeni světlem, ale jsou ovlivňováni pozemskými záležitostmi, jsou ve stínu. V případě, že se lidé odvrací od věcí k sobě samému, místo poznání věcí si vytváří stíny přízraků. Když je zároveň vůle odvrácená od Boha – svého pravého světla, tak poté věří, že jsou stíny věcmi.

Platí, že když ustupuje světlo, tak nastupuje tma a obráceně. Proto když někdo zanedbává shromažďování světla poznání, tak si sám razí cestu k nevědomosti. Tím si otvírá možnost omylů, proto by člověk měl dbát o to, aby si byl jistý pravdou.

V následující kapitole (XII.) Komenský demonstruje výše popsaná pravidla tmy a světla aplikovaná na příkladech. Píše, že i díky těmto příkladům bude zřejmější analogie mezi pravidly světla a činností rozumového světla. Pro účel mé práce uvedu několik z nich:

1. Co dělat, aby světelné těleso jasně svítilo: je nutné odstranit vše, co ho stíní. Průhledné těleso musí být jasné, jednoduché. Sám předmět musí být obrácen ke světlu. I rozum se obrací ke světlu, pokud splňuje tři podmínky. Zaprvé, když se na osvětlení mysli použijí všechny Boží výroky. Zadruhé, když se to bude vštěpovat do mysli skrze jasné smysly. Zatřetí, když se mysl na ně zaměří pozorně.⁶⁸
2. Jak učinit něco osvětleného: pokud chceme osvětit lidskou mysl, musíme k ní přisunout co nejzářivější světlo – slovo Boží. Poté musíme udržet mysl ve středu, aby na ni odevšad padaly paprsky světla.⁶⁹
3. Co dělat, aby něco bylo vidět: je nutné předkládat světlo otevřeným očím a ne týlu.⁷⁰
4. Aby byla věc vidět celá: pokud ukážeme mysli vše, od začátku po konec, od zdola až po vrchol, musí to pochopit a vidět celé.⁷¹

⁶⁸ Jan Amos Komenský, *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka, ALMI. 2009. s. 84–86.

⁶⁹ Tamtéž,

⁷⁰ Tamtéž,

⁷¹ Tamtéž,

5. Aby byla věc viděna taková, jaká je, jasně a také zřetelně: Je potřeba představit danou věc myslí tak, jak je, a to bez předsudků a cizích interpretací. Aby byla vidět jasně, musí být před jasným okem, v průzračném a jasném prostředí a v přiměřené vzdálenosti. Analogicky tedy platí: věc musíme předkládat bystrému duchu, náležitou metodou, při vzbuzené pozornosti a dostatku času. Dle Komenského se pak nemůže stát, že by nějakou věc někdo nemohl pochopit. Pro to, aby věc byla vidět zřetelně, je potřebné ji předkládat postupně po částech. Pro každou část je nutný dostatek času, aby se mohlo pokračovat k další části jednoho celku.⁷²
6. Rozumové paprsky, především nebeské, mají podobnou moc, jako průhledné pevné těleso, které soustřeďuje paprsky do jednoho bodu tak dlouho, až vzniká. Pokud se rozumové paprsky sejdou uprostřed srdce, duše bude naplněna neuvěřitelným světlem.⁷³
7. K tomu, aby se lidé nezatvrdili vůči pravdě, je potřeba jim ji předkládat postupně. Stejně jako lidé, kteří jsou dlouho ve tmě, a poté když vyjdou na světlo, které roky neviděli, oslepnou. Tedy pokud jsou lidé zvyklí na stín bludů a předložíme jim (nebeské) světlo v plné své záři, zhrozí se, začnou prchat nebo se více zatvrdí v bludech. Komenský radí, že musíme ty lidi pozvolna přesouvat ze tmy do stínu, ze stínu do svitu, ze svitu do světla a ze světla do samotné záře světla. Stejně jako to dělal Kristus a apoštolové.⁷⁴
8. Dalším příkladem je dokázat, aby se světlo přesunulo ke všem národům na planetě, ke všem duším. To lze dle Komenského díky překladu potřebných knih do národních jazyků.⁷⁵

V další kapitole (XIII.) se Komenský věnuje poslední cestě. Sedmá cesta, nebo také sedmý stupeň, kterým se rozumové světlo rozvíjelo lidem ve větší světlo, je universální, plný a nejvyšší. Zde Komenský upozorňuje, že předkládá ten stupeň, který byl daný všem lidem k rozmnožování. Nemluví o vnitřním mimořádném světle, které dostali od Boha lidé, jako byl Šalamoun, proroci, apoštolové. Dále popisuje šest stupňů, šest cest rozumového světla

⁷² Jan Amos Komenský, *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka, ALMI. 2009. s. 84–86.

⁷³ Tamtéž,

⁷⁴ Tamtéž,

⁷⁵ Tamtéž,

do lidské mysli v dějinách. První byla autopsie, což byl přesný pohled na věci, které dal Bůh prvnímu člověku. Ukázal mu živočichy, které se sdružovaly do páru a prvnímu člověku došlo, že mu chybí družka. Následoval druhý stupeň, jak rozmnožovat poznání věcí, a tím byla řeč. Dalším stupněm, poté, co se lidé rozmnožili a začali se zabývat marnými věcmi, byl zvyk konat veřejná shromáždění. Čtvrtý stupeň se odehrával po biblické potopě. Bylo vynalezeno písmo, aby se vědění nezapomínalo a předávalo potomkům. V době, kdy se knihy přepisovali velmi pomalu a začala opět ve světě převažovat nevědomost, seslal Bůh pátý stupeň – knihtisk. Šestou cestou k rozšiřování světla byla námořní doprava. Díky ní se vědění šířilo mezi všemi národy. Proto Komenský očekával příchod sedmého stupně. Poslední cesta světla by měla přinést šíření pravdy po celém světě. „Po ní by měla přijít už jen osmá cesta na nebesích. Pak už nebude následovat žádný nový stupeň, protože ono zření blažených nebude znamenat potůčky znalostí věcí, ale samotnou studnici, Boha, v němž blažení budou vidět a mít všechno bez konce.“⁷⁶

Každý další stupeň zavírá a utvrzuje ten stupeň předchozí. Tedy i sedmá cesta světla vše spojí dohromady a umožní rozmnožovat světlo moudrosti. Všechny cesty světla byly nejdříve odhaleny v církvi, i když se jich zmocnili lidé a šířili bludy. Užívání jazyka s autopsií se začalo již v ráji. I knihtisk a námořní cesty byly nejdříve zjevené křesťanům. V Izajáši bylo předpovězeno, že poslední světlo vyjde nad Sionem.⁷⁷

V kapitole (XIV.) Komenský rozepisuje tři účely universálního světla. Slova všichni a všechno znamenají, co Bůh světu odhalil, nebo teprve ještě odhalí. Jsou to věci tělesné, duchovní, pozemské i nebeské. Lidé se mají učit duchovním věcem, ale i těm tělesným, nebeským a přirozeným. Tělesným z toho důvodu, že žijeme ve světě, kde je nutné se orientovat a naplňovat lidské potřeby. Těm nebeským se učíme, protože tam je náš domov. Nepochopili bychom je, pokud bychom se nenaučili nejdříve pozemské věci. Poslední, přirozené věci jsou neviditelným zrcadlem Boží vznešenosti a klíčem k tajemství Písma svatého.

K pochopení Písma je nutné správné pochopení přirozených věcí. Písmo a příroda si spolu navzájem slouží jako komentátor a tlumočník. Písmo učí, odkud jsou tvorové, jaký mají cíl. Jednotliví tvorové ukazují, jaký je pravý smysl jednotlivých míst Písma. Například Bůh si ve Starém zákoně přál, aby se oběti pro něho spálily ohněm. Oheň působí třemi

⁷⁶ Jan Amos Komenský, *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka, ALMI. 2009. s. 97.

⁷⁷ Tamtéž, s. 100–110.

způsoby: zahřívá, svítí a pohybuje se. Tedy Bůh požaduje od lidí světlo poznání. V přirozených věcech jsou napsané vzory našich činů, proto máme poznávat přírodu. K nápravě všech věcí dojde, když budeme lépe pozorovat cesty Boží moudrosti v přírodě.

Učit se máme i teologii a filozofii. Víra je jedinou cestou k věčnému životu. Nesmíme opomíjet ani věci rozumu, protože jím se lišíme od zvířat. Též je nutné nezapomenout na smysly, které chrání rozum před omyly. Smysly slouží rozumu, rozum slouží víře, proto nic z toho nesmí chybět k dokonalému světlu. Pokud mluvíme s nevěřícím a chtěli bychom mu odhalovat tajemství víry, musíme nejdříve začít s nižším poznáním. Poté začne poslouchat trpělivěji a bude chtít vědět více.

Dále je potřeba, aby se lidé učili věci dobré i zlé a aby se naučili rozeznávat dobré od zla. Musíme znát dobro, abychom jej mohli chránit, žádat, milovat a musíme taktéž znát zlo, abychom se mu mohli vyhýbat. Pro lidi není nic horšího než to, že neznají zlo. Protože když ho neznají, tak do něj upadají. Dábel neustále usiluje o to, aby lidé neznali, co je dobro a zlo. Naopak Bůh vždy ukazuje dobro i zlo zjevně. Dobro nařizuje a slibuje za odměnu, zlo zakazuje a hrozí za něj trestem. Rozeznat dobro a zlo je tím pravým napodobením Boží moudrosti.

Všichni lidé se mají učit lidským věcem, protože jsou lidé, božským věcem, protože jsou obrazem Božím, a také se mají učit věčným věcem, protože na věčnost čekají.

Komenský dále odpovídá na případnou otázku, co bude poté, až všichni lidé budou moudří. Nelze, a ani tím Komenský nemyslí to, aby všichni lidé byli vědci, protože ne všichni lidé mají na to danosti. Píše o té moudrosti, která jim bude stačit pro spasení.

V dalším odstavci Komenský vysvětluje, jak si představuje svět, kdy budou všichni již moudří. Každý bude pečovat o spásu všech, budou dbát o mír a klid. Lidé budou vykonávat Boží povolání. Budou chápat, že blaho jednotlivců závisí na společném blahu všech.

Všichni by se měli odvrátit od všech lidských autorit a měli by následovat samotného Boha jako jediného učitele pravdy. Měli by čerpat jen z přímo pravých božích zdrojů, tří knih. Poté dojde k tomu, že se všichni budou všemu učit skrze vlastní názor a praxi. Učení věcem bude postupovat od nejnižšího a prvního přes prostřední až po nejvyšší, poslední. K tomu, aby si lidé utvářeli vlastní názor, je potřebná vlastní zkušenost. „Aby všichni viděním viděli, hmatáním hmatali a věděním věděli, že všechno je, jaké je.

Vědět něco podle cizího rozumu neznamena vědět, ale věřit; jako jíst cizími ústy neznamena jíst, ale vidět jiné jíst.“⁷⁸

V následující kapitole (XV.) Komenský píše o čtyřech prostředcích k dosažení Panaugie (všeobecné ozáření): universální knihy, universální školy, universální sbor a universální jazyk. Z těchto čtyř prostředků chybí jen universální jazyk, který kdysi ve stavu nevinnosti, nechyběl. Pokud bychom tehdy v tom stavu setrvali, nebylo by potřeba těchto prostředků. Dle Komenského jsme zbloudili a musíme se vrátit. Proto musí být nové universální knihy a další prostředky, které nám umožní lépe pochopit knihy Boží. Školy budou přípravnou fází pro školu života. Sbor, ve kterém jsou andělé, světcí a zbožně smýšlející lidé, se budou starat o to, aby všichni měli příležitost se připojit ke svatým zástupům. Obecný jazyk bude sloužit k tomu, aby si všichni rozuměli a vzájemně se vzdělávali v dobru.

Dosud existovaly školy jen zaměřené na konkrétní témata a učili jen něčemu. Také většina lidí byla odsouzena pro tahání břemen nebo pro práce na poli a nemohli mít vzdělání. Ve filozofii a v bohosloví byly dosud utvářeny tajné spolky a bratrstva. Bude proto nutné vytvořit obecný sbor z učenců celého světa, aby nebyl opomenut žádný národ, kout světa a ani žádná společenská vrstva lidí.

V kapitole XVI. se zabývá smyslem a metodami universálních knih. Universální knihy mají obsahovat souhrn všeho a zároveň musí být úplné, pravdivé a mít řád. Pro odlišné předměty a cíle budou potřeba tři knihy. Všechny tři budou od sebe věcně odlišné. První bude pansofie, která bude obsahovat jádro věčné pravdy. Druhá se bude nazývat Panhistorie, která bude vysvětlovat všechny jednotlivé činnosti věcí od jejich vzniku. Třetí kniha bude Pandogmatie. V ní se budou nacházet správná nebo mylná mínění lidí o různých věcech.

Dále se v kapitole podrobněji věnuje každé knize zvlášť. Pansofie má být nejuniversálnější knihou, která bude obsahovat vše, co člověk potřebuje pro tento i budoucí život vědět, konat, čemu má věřit a co očekávat. Bude obsahovat základ všech pravd, se kterými nelze nesouhlasit a pochopí je každý. Má se jednat o spořádaný přepis knih Boha, přírody, Písma a vrozených pojmů v duši. Účelem knihy Pansofie má být pravý a přirozený rozbor světa, kde bude vše přirozeně uspořádáno. Má ukázat, odkud vše pochází, kam vše

⁷⁸ Jan Amos Komenský, *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka, ALMI. 2009. s. 108.

směřuje a jakými cestami. Zároveň nesmí v ní nic chybět a musí jí porozumět i nejprostší lidé.

Panhistorie má být knihou, která zachycuje běh věcí, popsané v Pansofii. Má obsahovat zvyklosti a zákony, popis přírodních zákonů, Boží moudrost s lidskou pošetilostí. Poté mají následovat lidské dějiny, jak občanské, tak i církevní. Co se kde událo, z čeho se mohou potomci poučit. Bude také obsahovat přírodní děje, protože zde tkví pravý základ pansofie. Je ale dle Komenského potřeba všechny ty děje nejdříve ověřit a nevěřit každému papíru. Zároveň nesmí obsahovat všechny hanebné a oplzlé věci, protože jinak by se jim čtenář učil.

Třetí knihou je Pandogmatie. Mělo by se jednat o velký přehled všeho významného, co kdo napsal. Předlohou musí být dvě předchozí knihy, tedy pansofie a panhistorie, aby se předešlo zbytečným informacím. Má to být výtah důležitých věcí. Zároveň aby se předešlo zkreslení myšlenek, musí být ty věty napsané přesně tak, jak je napsal sám autor. Kniha bude uspořádána vzestupně, jak šla století a spisovatelé psali díla. Bude obsahovat tři indexy: abecední seznam spisovatelů, index národů a jazyků, index materiálu.

Dle Komenského tyto tři knihy zajistí, že už v budoucnu nebudeme mít vzdělání bez obsahu. Nebude se muset vzdělání získávat hledáním v obřích knihovnách. Svět bude naplněn skutečnými vzdělanci. Všechny tři knihy se vzájemně budou doplňovat a revidovat. Pansofie ukáže Panhistorii, které věci má pozorovat, Panhistorie časem opraví Pansofii novými zkušenostmi. Pandogmatie donutí obě, aby se neustále různé věci pozorovaly a doplňovaly.

V kapitole XVII. popisuje pojetí universálních škol. I přesto, že knihy Pansofie, Panhistorie a Pandogmatie budou obsahovat všechnu moudrost, je nezbytné, aby byly založeny universální školy. Člověk, který neumí číst, si je nepřečte. Tedy je nutné lidi naučit, jak je užívat. Bez vedení by ty knihy mládež nečetla a zabývala by se zbytečnostmi. Je potřeba, aby školy připravovaly děti a mládež pro přijímání moudrosti. Komenský věřil, že celá naděje pro nápravu lidských věcí tkví v mládeži, která ještě nemá porušenou mysl a lze ji tvarovat. Lidi je nutné vzdělávat již od té chvíle, co jsou odstaveni od mléka. Své tvrzení Komenský dokládá citací z Izajáše. Zde se píše, že ve zkáze lidu nezbývá nikdo jiný, kdo by se učil vědění, jenom ti, kteří jsou odstaveni od mléka. Cílem universálních škol je, aby národy vyvázly z nevědomosti. Aby se lidé stali povolnými a poslušnými Boha a učitelů, aby chovali úctu k Boží vůli a aby si osvojili smysl pro příští život.

V kapitole XVIII. píše o universálním sboru. Ke knihám a k universálním školám jsou nutní pracovníci, kteří by celý plán všenápravy realizovali. Byli by to vybraní nadaní muži z celého světa, jak ze stavu světského, tak i církevního. Měli by za úkol na vše dohlížet, hlídat veřejné blaho, hledat cesty a způsoby k rozšíření toho, co bylo nalezeno. Těch mužů musí být hodně, ale zároveň mají cítit božský popud k této práci. Jejich cílem bude, aby se Boží dary staly všem společnými.

Dále Komenský navrhuje ustanovit pro každou zemi placené vědce. Tito vědci musí o sobě vzájemně vědět, měli by se uskupit ve sdružení a být spojeni neporušitelnými zákony. Pokud chceme využívat jako lidstvo všechny Boží dary a všechny lidské vynálezy, neobejdeme se bez vzájemné spolupráce moudrých mužů. Musíme usilovat o universalnost, protože dosud spolu spolupracovali jen sousední země. Právě tyto sekty neusilovaly o celkové dobro, ale sledovali jen svůj prospěch. Komenský doporučuje, aby těm vědcům předsedal jeden muž. Tím se zajistí jistý řád. Předsedovi budou všichni písemně posílat informace a ty poté předseda předá všem ostatním. Sídlem předsedy by mělo být místo, odkud je dobrý přístup pro plavby do všech koutů světa. Například uvádí jako vhodná místa Španělsko, Francii, Anglii a Holandsko. Nejvhodnějším místem dle Komenského je Anglie. Zároveň by v každé zemi měl být hlavní člen, kterého by všichni ostatní uznávali. Je nutné, aby vybraní muži se snažili o obecné blaho, aby byli služebníky lásky a aby nikdy nepřestali svolávat pomoc z nebe. Nesmí se odchýlit od přírody, Písma a obecných pojmů. Tito muži by měli být znalí všech všeobecných knih, které budou pravidelně opravovat a doplňovat. Dále budou zodpovědní za to, aby se v každém městě i vesnici vybudovali universální školy, o které budou pečovat. Jednou ročně budou posílat předsedovi výroční zprávu o stavu veřejných záležitostí ve své oblasti.

V kapitole XIX. se Komenský zabývá universálním jazykem. V době, kdy se hledá obnova veškerého světa, bude zapotřebí, aby si lidé rozuměli. Komenský vytyčuje dvě možné cesty. Buď ti, kteří budou sdílet světlo moudrosti, budou znát vícero jazyků, nebo se utvoří jednotný jazyk. Dle Komenského je druhá varianta snadnější. V kapitole vzpomíná Ludvíka Vivese, který také napsal, že by bylo nejlepší, aby všechny národy užívali jeden jazyk. Má být půvabný, výstižný a bohatý. Měl by se snadno vyslovovat, být bohatý na slovní zásobu, mít jednoznačné významy slov. Ludvík Vives pokládal za takový ideální jazyk latinu. Komenský s latinou nesouhlasil, protože latinu už někteří ovládají a byl by to nespravedlivé. Také je latina příliš složitá, z hlediska gramatiky, pádů, skloňování. Třetím argumentem pro nesouhlas s latinou je, že v jazyce se nenachází dostatek složenin a výrazů, kterými by se dalo vše vyjádřit.

Nový jazyk by měl být snadnější, abychom se ho všichni dokázali rychle naučit. Také musí být lahodnější, abychom se ho učili rádi. Zároveň musí být dokonalejší, aby díky jeho znalosti lidé lépe chápali věci. Dále by měl být racionální, harmonický a analogický. Vytvořit ho můžeme tak, že od každého jazyka vybereme to nejlepší a vznikne jeden, nejdokonalejší jazyk.

V další kapitole (XX.) Komenský píše, co lze očekávat ve světě po uvedení jeho plánu do praxe. Ve chvíli, kdy budeme mít pravou vševědu, tak vzejde pravé světlo a nic nebude tajemstvím. Dosud je toho před námi hodně skrytého, ale Bůh plánuje vše zpřístupnit. Ti, kteří se budou dívat, tak budou znát pravé příčiny všech věcí. Zde cituje Jeremiáše a píše, že přijde čas, kdy se lidé přestanou učit od lidí. Poté cituje Izajáše a píše, že se lidé budou učit přímo od Boha. Budou ho sledovat, jeho činy a řídit se jeho pokyny. Tedy lidé budou věřit tajemstvím Božím a budou jim také rozumět. „*Tímto rozmnožením světla rozhodl Bůh zvelebit poslední věk*“.⁷⁹ V této době už nebudou učitelé lidí, nebudou existovat ani vědci, protože jediným učitelem, kterého budou všichni uznávat, bude Ježíš Kristus (Mat. 23, 10).

Jakmile budou existovat universální školy, ke všem lidem se rozšíří světlo a budou poznávat Hospodina. Nedostatek světla nebude, protože tma se nebude moct vrátit. Universální světlo totiž ozáří všechny a také bude dost lidí, kteří jej budou šířit početnějším lidem.

Poté, co se bude universální jazyk běžně mezi lidmi používat, budou moct všichni všude cestovat a učit se. Dále Hospodin se opětovně zjeví na Sionu a lidé, všechny národy se začnou shromažďovat a procházet se ve světle. Poté, po zrušení monarchie, už nebudou na Zemi „šelmy“, které šlapou po svých lidech a páchají zlo. Budou sice vládcí, ale budou to vládcí míru, vykonavatelé spravedlnosti a pěstouni církve. Vládnout bude Kristus. Satan bude zajat a veden v triumfálním průvodu. Bude svázán řetězem ve tmě, aby nemohl svádět národy.

Nastane na světě všeobecný mír, odstraní se nenávist, a i její příčiny. Lidé se nebudou hádat, když uvidí tutéž pravdu. Nebudou mezi sebou bojovat. Bude to zlatý, šalamounský věk. Lidé se vrátí ke zdravému rozumu. Stejně jako dílo tvorů bylo stvořeno za šest dní, tak sedmý den Bůh odpočíval. Tedy i lidstvo po šestitisíciletí bude odpočívat.

⁷⁹ Jan Amos Komenský, *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka, ALMI. 2009. s. 130–147.

V kapitole (XXI.) Komenský rozebírá, co je potřeba k tomu, aby se tyto záměry naplnily. Co pro to můžeme udělat.

Za prvé musíme mít ducha plného důvěry. Zde Komenský připomíná argument Plutarcha, který řekl, že nejvíce ze všeho pomáhá při jakékoliv práci neohrožená svěžest ducha. Poté cituje Senecu, který tvrdil, že když Bůh někoho povolal k mimořádnému úkolu, hledal někoho, kdo má velkou víru.⁸⁰ I Ježíš říkal lidem, když žádali Boha o cokoli, aby věřili, protože pro věřícího je možné všechno. Například když David nabídl Bohu, že postaví chrám, tak mu bylo přikázáno, aby tento záměr přenechal Šalamounovi. Bůh mu poskytl podmínky. Boží moc, která pomáhá lidem, nemá hranice. Pokud je záměr dobrá věc, s pomocí Boží se vyplní. Tedy i tento Komenského záměr všenápravy by se bez Božské pomoci nemohl naplnit. Zároveň je k tomu zapotřebí i lidská ruka a práce. Musí se vícero lidí spojit dohromady, protože takto velké dílo vyžaduje mnoho času a práce. Dále Komenský píše, že je nutné, aby celé dílo proběhlo skrytě, bez hluku. Království Boží přichází nepozorovatelně, stejně jako když rostou stromy. Učení muži by měli spolupracovat společně, protože proti nástrahám Sisyfa se musí bojovat společně. Společné knihy se musí vypracovat postupně a mělo by se začít Pansofií, protože ta udává meze, dává knihám cíle a zjednává si přízeň. Universální jazyk se má utvořit až poté, co vznikne Pansofie, protože se nemůže přizpůsobit, když nebudou známy základy všech věcí. Druhou podmínku stanovil tak, že ho nemůže vytvořit kdokoliv sám, ale musí to být vzdělaní muži. Dále apeluje, že se nově vzniklé učebnice mají nejdříve vyzkoušet u pár lidí a pak, když se osvědčí, předat je do jedné veřejné školy, potom do vícero škol.

Co se týče šíření světla, stejně jako Kristus nejdříve kázal Izraelcům, poté své posly vyslal k Samaritánům, a nakonec nařídil kázat do celého světa. Moudrost si člověk nemá nechávat sám pro sebe. Je však důležité, aby každý napravil, podle světla Božího, nejdříve sám sebe a potom svoje nejbližší.

Dále Komenský vysvětluje, jak ukázat světlo pravdy i barbarským národům, které mluví jiným jazykem. Dostatečným klíčem bude Panharmonie, díky které lze poznat principy přírody, Písma a všeho lidského vědění. Pokud se budeme snažit sloužit Kristu, tak on bude mít prostředky k tomu, aby vzbudil důvěru. Též budeme doufat, že Bůh navrátí všem stejný jazyk a všichni si budou opět rozumět. Nakonec udává poslední způsob, jak toho

⁸⁰ Jan Amos Komenský, *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka, ALMI. 2009. s. 148–158.

docílit. Je potřeba, aby se ostatní národy naučily jeden jazyk, který v dané oblasti převažuje. Je to latina v Evropě a arabština v Africe a Asii.

Poslední kapitola (XXII.) obsahuje Komenského modlitbu k Bohu za celý svět. Aby ho Bůh opětovně osvítil věčným světlem. Aby i nevěřící a nehledající našli Boha. Prosí ho, aby zahnal svým světlem všechny temnoty a mrákoty světa. Modlitba je z větší části poskládána z výroků z Písma.

„Naplně, ó Bože, zemi poznáním sebe, jako moře je naplněno vodami, aby pro tebe jásala cela země. Povzbud' lidi, aby psali to, co si přeješ, do knih, a ty sám je vepiš do lidských srdcí. Učiň, ať všude na světě jsou zřizovány školy, v nichž budou vychovávání tvoji synové! A ty sám vybuduj svou školu v srdcích všech lidí! Vzbud' ducha moudrých na celém světě, aby dychtili po tvé slávě, ale ty sám bud' předsedou sboru svých vyvolených! Navrať národům vyvolené rty, aby tě slavili jedněmi ústy a sám nás uč vnitřními domluvami!“⁸¹

3. *Cesta světla* v Patočkových komentářích

Ve třetí kapitole budu vycházet z komeniologických studií Jana Patočky, ze sebraných jeho spisů rozdělených do tří knih. Budu se zabývat jeho interpretací díla *Cesta světla*, vztahy s ostatními spisy, také vztahem mezi pedagogikou a pansofií, chiliasmem a lidským posláním, Komenského universálními prostředky reformy a jeho synkritickou metodou.

3.1. Patočka ke spisu *Cesta světla*

Jednalo se o spis, který Komenský psal během pobytu v Anglii, kde studoval znovu Baconovo dílo a věnoval se i jiným myslitelům. Právě ve spise *Cesta světla* představuje Komenský pansofii z nového hlediska.⁸² Je to spis na nové úrovni universální reformy. Reforma škol je začleněná do soustavy opravy všech institucí, které lidský život mají učinit školou Boží moudrosti, tedy světla.⁸³ Vedle universálních knih a universálních škol má být nově nejúčinnějším universální sbor a universální jazyk, díky kterým by došlo k universálnímu osvětlení lidí. Jedná se o první pokus syntézy všech universalistických

⁸¹ Jan Amos Komenský, *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka, ALMI. 2009. s. 160.

⁸² Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-079-3. s. 407–408.

⁸³ Jan Patočka, *Komeniologické studie II*. Praha: OIKOYMENH, 1998. Sv. 10. ISBN 80-86005-03-4. s. 312–319.

plánů a je obrácen k praktickým projektům celé epochy. Pansofie představuje cestu k universální nápravě.⁸⁴ Jedná se o epochální spis, po kterém vše, co Komenský napsal, rozvíjelo nově vzniklé zárodky. Zejména *Všeobecná porada o nápravě věcí*⁸⁵ by bez spisu *Cesta světla* nebyla pochopitelná. Literární motiv světla je u Komenského také nový. Jiné obrazy z řemeslné oblasti, motiv zrcadla, převládal v jeho dalších spisech, jako byly *Didaktika*⁸⁶, *Prodromus*⁸⁷, *Dilucidace*⁸⁸ a *Diatypos*⁸⁹. Představy Slunce a světla mají stěžejní úlohu. Ještě před samotným napsáním díla se tyto motivy u Komenského objevily. V dopise Hartlibovi⁹⁰ z roku 1641 vykládá Komenský svůj plán na vytvoření universální koleje, universálních knih jako „lamp“ všeobecné pansofie a také universálních škol jako „svítilen“ lamp. Ve spise *Brevissima delineatio*⁹¹ (Kratičký náčrt porady) mluví o rozbřesku světla, který způsobí změnu přítomného stavu světa k lepšímu. Ke světlu se obrátí všichni lidé i církev. Světlo vznikne spojením tří „svítilen“: svědomí, přírody, Božího zákona. Vybraní muži mají shromažďovat paprsky světla a šířit ho na celé lidstvo. K přípravě tohoto spolku má sloužit lepší výchova mládeže.⁹²

⁸⁴ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-079-3. s. 407–408.

⁸⁵ Jan Amos Komenský, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0225-4.

⁸⁶ Jan Amos Komenský, *Didaktika velká*. 3. vyd. Pedagogické klasobraní. Brno: Komenium, 1948.

⁸⁷ Jan Amos Komenský, *J. A. Komenského Předchůdce vševědy*. Přeložil František Jan ZOUBEK. Knihovna Besedy učitelské. V Praze: Beseda učitelská, 1879.

⁸⁸ Jan Amos Komenský, Eva Kamínková, (ed.). *Dílo Jana Amose Komenského: Johannis Amos Comenii Opera omnia*. sv. 15/II. Praha: Academia, 1989.

⁸⁹ Jan Amos Komenský, Ludvík Svoboda (ed.). *Dílo Jana Amose Komenského: Johannis Amos Comenii opera omnia*. sv. 14. Praha: Academia, 1974.

⁹⁰ Dagmar Čapková, *Comeniana in the Hartlib Archives*. 5, Praha: FILOSOFIA, 1983, Acta Comeniana, Sv. XXIX, s. 161–168.

⁹¹ Jan Amos Komenský, Ludvík Svoboda (ed.). *Dílo Jana Amose Komenského: Johannis Amos Comenii opera omnia*.

⁹² Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. s. 464–478.

Via Lucis se objevila i v seznamu děl, který chtěl vypracovat, ale nejdříve jen jako část k *Velké didaktice*⁹³, kterou chtěl v té době vypracovat pro Anglii. Ve stejném seznamu se objevily i části Panhistorie a Pandogmatie, které nakonec zakomponoval do *Via Lucis*.⁹⁴

Pojem světla se u Komenského objevil již dříve, a to v Komenského Fyzice. Vedle hmoty a „ducha“ bylo světlo třetím principem věčné substance, které je aktivním pólem světa. Světlo dává temnou hmotu do pohybu, ale ještě ho Komenský nedával do souvislosti s duševním lidským životem.⁹⁵

Analogie přírodních zákonitostí, tedy hmotného a rozumového světla sehrálo u Komenského významnou roli. Východisko analogie převzal od renesančního myslitele Francisca Patrizziho ze spisu *Nova de universis philosophia*⁹⁶ z roku 1592. S Patrizziem se Komenský seznámil v Londýně. J. Tvrďý píše ve své práci *Komenský a Descartes* o tom, že spis *Cesta světla* napsal Komenský pod jeho vlivem. Upozornil na shodu v trojici principů materia – lux – spiritus. Dle Tvrďého tento princip odpovídá přesně principům Patrizzia, a to právě ve spisu *Nova de universis philosophia*⁹⁷. Patočka upozorňuje, že Komenského pojetí světla se od toho Patrizziho liší, i když jakási shoda zde je. Pro Komenského má světlo tři základní vlastnosti, které tvoří aspekty jeho jednoty: všechno osvětlovat, vše uvádět do pohybu, vše ohřívat. Tyto tři aspekty Patrizzius nezná. Jeho soustava je složitější a pokud by z něj Komenský přímo čerpal, tak by se s jeho názory musel mnohem obšírněji vyrovnávat. Patrizzius mluví o netělesném a tělesném světle, ve kterém rozlišuje tři druhy: první světlo, paprsek a svit. Svit vyplňuje prostor mezi paprsky. Zde například lze vidět, že první světlo Patrizzia nemá Komenského popsanou vlastnost světla: vše ozařovat, prostupovat a ohřívat.⁹⁸

Dále Komenský převzal od Patrizzia myšlenku, že světlo neustále zápasí s tmou. Tma je pouhý nedostatek světla a při zápase světla s tmou jde o soustředění a šíření světla.

⁹³ Jan Amos Komenský, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0225-4.

⁹⁴ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. s. 464–478.

⁹⁵ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. Praha : OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-079-3. s. 464–478.

⁹⁶ Tamtéž, s. 464–478.

⁹⁷ Jan Amos Komenský, Ludvík Svoboda (ed.). *Dílo Jana Amose Komenského: Johannis Amos Comenii opera omnia*. sv. 14.

⁹⁸ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. s. 316–317.

Pokud bude světlo dostatečně intenzivní, tak tma již nebude. Dle Patočky v myšlence zápasu světla s tmou a přesvědčení o jen pozitivní povaze světla a jeho vítězství spatřujeme hlavní myšlenku osvícenství. Analogie šíření rozumového a fyzického světla je branou do osvícenského světa. Je to též projev optimismu a důvěry v sílu lidského ducha, který neustále usiluje o zvládnutí přírody a vlastního života.⁹⁹

Myšlenkový postup díla je přímočarý a důkladně promyšlený. Stejně jako v *Didaktice*¹⁰⁰ začíná Komenský úvahou o světě jako o škole. Tento motiv není nijak nový a často se vyskytuje i u starších autorů. Komenský ho na rozdíl od ostatních pojal doslovně a staví na tom svou didaktickou praxi. Člověk má k dispozici tři pomůcky k poznání světa: knihu přírody, knihu vlastního nitra a Písmo. Učitелеm jsou mu rodiče, kazatelé, všichni lidé navzájem. Ve škole – světě je ale vše špatně. Převládá tu zmatek, boj, neuvědomělost, tma. Lidé se snažili na nemoc světa najít léky. Nejdřív to bylo rozvažování o lidských neduzích, poté stesky a nářky nad bídou, poté vznikla filozofie, zákonodárství a tresty, pokusy o sjednocení lidstva válkou, také sdružování lidí v politice, církvi. Ale těmito prostředky se náprava zdržuje. Lidé hledali pouze částečné léky. Jsou potřebné obecné a silné léky. To je dle Komenského světlo, pokud bude soustředěné, čisté a nezastíněné. K jeho nalezení nám pomůžou jeho prameny, které jsou nám otevřeny a časem se více rozvíjejí. Lépe známe svět, také z mysli vyčítáme stále více a i Písmo, které aplikujeme na stále nové případy. Pokrok dle Komenského nejde do nekonečna, ale má své maximum.¹⁰¹

Dějinný pohyb vidí optikou organizovaného růstu. I světlo rozumu se přirozeně vystupňuje a je nutné najít cesty k němu. Tou správnou cestou je zkoumání povahy světla a tmy. Komenský popisuje trojí světlo, dále ho dělí na vnitřní a vnější světlo, mezi kterými je analogie. Vnitřní světlo má také tři formy: rozum, vůli a svědomí. Z nich je nutné vyzkoumat rozum, ostatní schopnosti již budou následovat jako jeho zdokonalení.¹⁰²

Mezi analogiemi nacházíme mnoho pouček a metod učení. Jedná se o jakýsi předobraz analytické didaktiky. Stupňů šíření světla bylo dosud šest (samostatné nazírání věcí, jazyk, veřejná shromáždění, písmo, tisk, plavba po oceánech). Každý vyšší stupeň

⁹⁹ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-079-3. s. 316–317.

¹⁰⁰ Jan Amos Komenský, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0225-4.

¹⁰¹ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. s. 464–478.

¹⁰² Tamtéž, s. 464–478.

zdokonaluje ten předchozí. Zde je myšlenka pokroku. Poté následuje formule, která Komenského doprovázela až do konce života: „všichni mají být vším způsobem vyučování všemu“. Jedná se o poslední etapu lidského pokroku. Dále Komenský vykládá, co znamená „vše“. Co se mají lidé učit. Vykládá, že lidé mají dojít k moudrosti, nikoliv jen ke vzdělání, že se v nich má probudit vlastní lidskost.

Prostředky této osvěty jsou knihy Pansofie, Panhistorie, Pandogmatie, obecné školy, obecný sbor a obecný jazyk. Všechny tři obecné knihy zpracovávají identickou látku, ale každá jinak. Pansofie spočívá v základních strukturách a zákonitostech. Panhistorie podrobněji líčí jednotlivá fakta a Pandogmatie obsahuje hypotézy a odlišné názory různých myslitelů o problémech světa. O Pansofii se Komenský pokusil a realizoval spis *Všeobecná porada o napravení věcí lidských*¹⁰³. Stejně jako spis *Cesta světla* měla i *Všeobecná porada*¹⁰⁴ stejnou pointu. Cílem byla náprava celé společnosti novými universálními projekty, které zaručí šíření rozumového světla ke všem národům.¹⁰⁵

Myšlenky o všeobecných knihách v dnešním světě, jak píše Patočka, jsou nereálné. Naopak myšlenka obecného sboru, je novým motivem. Komenský rozpracoval Baconův nápad o důležitosti korespondence mezi učiteli. Existovala by mezinárodní akademie, která by pečovala o školství a šíření osvěty ve všech zemích. Obecným jazykem se také Komenský zabýval déle, a to v korespondenci s Mersennem. Celkovým výsledkem rozšíření světla má být všeobecný mír, harmonie, tisíciletá říše dobra a všechna bída a zlo již na světě nebude.¹⁰⁶

3.2. Úloha spisu *Cesta světla*

Právě spis *Cesta světla* vedla Komenského k rozšíření pansofických koncepcí až ke *Všeobecné poradě*¹⁰⁷. V *Cestě světla* představuje prostředek k nápravě všech věcí: vychovatelství a knihu Pansofie, která má hlavní motiv pedagogický. Ve *Všeobecné*

¹⁰³ Jan Amos Komenský *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0225-4.

Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. Praha : OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-079-3. s. 464–478

¹⁰⁴ Jan Amos Komenský, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*.

¹⁰⁵ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. s. 199.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 464–478.

¹⁰⁷ Jan Amos Komenský, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*.

*poradě*¹⁰⁸ došel k uvědomění, že vytvořením pansofické knihy není pansofické dílo vyčerpané, ale je potřeba na něm pracovat dále.¹⁰⁹

V původní koncepci, v předmluvě *Cesty světla* rozlišuje: 1) pojem obecného světla 2) vychovatelství jako cesta světla 3) pansofii jako prostředek. Naproti tomu v novém díle představuje sedm částí, kde je pansofie až ta poslední.¹¹⁰

To, co je ve spise *Cesta světla* novinkou, je nové pojetí výchovy. Zabývá se jí velmi hluboce. Ve spoustě přirovnání vysvětluje všechny své výklady k filozofii výchovy. Svět je škola Boží moudrosti, výchova je všeobecnou funkcí života. Bez sdělování vědění, znalostí a dovedností není lidský život možný. Tedy pansofie se nevztahuje pouze na výuku ve školách, ale vztahuje se na celý lidský život. Svět je dle Komenského pokažen a jediným účinným a obecným lékem je světlo, analogické Slunci. Jako důkaz, že to světlo vzejde, prokládá Komenský spis historickými argumenty. Nejdříve světlo svítilo řemeslnému umění, později smyslovému umění, poté rozumovému, díky evangeliím svítilo světlo duchovní. Nakonec evangelia byla zatemněna úpadkem kvůli sektářům a kacírům. Komenský stejně jako Bacon a Campanella, považoval středověk za barbarské století a viděl naději na novou éru v humanismu. Nejsilnějšími argumenty pro příchod posledního světla prokládá ve spise biblickými argumenty proroků.¹¹¹

Největší světlo se rozsvítí způsobem, který Komenský vysvětluje na paralele duchovního a fyzického světla. Šest cest světla, kdy každá cesta připravuje tu další a je v ní obsáhnuta, je rozvinutím témat z děl *Dilucidace*¹¹² a *Diatypose ichtnografická*¹¹³. Mluva a sdělování, písmo, veřejné schůze jsou stupně a na jejich základě vzejde sedmý stupeň – obecné světlo, tedy vyučování všemu všech celkově. Právě tato postupnost ukazuje Komenského představu o historickém vývoji. Vynálezy jako mořeplavba, knihtisk a další jsou dílem Božího vnuknutí a vznikají v lidském svědomí, když nastává jistá naléhavá

¹⁰⁸ Tamtéž

¹⁰⁹ Jan Patočka, *Komeniologické studie II*. Praha: OIKOYMENH, 1998. Sv. 10. ISBN 80-86005-03-4. s. 263–270.

¹¹⁰ Jan Patočka, *Komeniologické studie II*. s. 263–270.

¹¹¹ Tamtéž, s. 263–270.

¹¹² Jan Amos Komenský, Eva Kamínková, (ed.). *Dílo Jana Amose Komenského: Johannis Amos Comenii Opera omnia*. sv. 15/II. Praha: Academia, 1989.

¹¹³ Jan Amos Komenský, Ludvík Svoboda (ed.). *Dílo Jana Amose Komenského: Johannis Amos Comenii opera omnia*. sv. 14. Praha: Academia, 1974.

historická chvíle. Dějiny jsou generalizací světla a následkem je postupné navrácení k Bohu. Zde se nejedná již pouze o výchovu, ale o dějiny. Pansofie je ve spise podaná jako prostředek k dovršení dějin – tisíciletá říše Kristova.¹¹⁴

Úlohou, kterou spis *Cesta světla* sehrál, byla především v praktickém uplatnění pansofie, jako jsou všeobecné knihy, školy, všeobecný sbor a jazyk.¹¹⁵ Také chtěl Komenský ukázat, že se náprava věcí nesmí týkat pouze vědění, ale také i našeho chtění, našich možností, člověka a zjevených věcí. Všichni lidé mají schopnost vidět všechno stejně, zároveň si přejí všechno dobré. Bohužel ale lidé o tomto společném základu nevědí. Bez násilí a donucení lze rozptýlit zmatek působením světla a poté nastane obroda lidských věcí. Tato obnova nenastane, pokud se zkoumání zaměří pouze na přírodu. Ti lidé, kteří se zmocní přírody, budou k smíchu Bohu a andělům. Jelikož člověk je pánem přírody, ale jenom v takovém postavení, v jakém zároveň slouží a otvírá se.¹¹⁶

¹¹⁴ Jan Patočka, *Komeniologické studie II*. s. 263–270.

¹¹⁵ Jan Patočka, *Komeniologické studie II*. Praha : OIKOYMENH, 1998. Sv. 10. ISBN 80-86005-03-4., s. 263–270.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 312–319.

3.3. Cesta světla a Obecná porada o nápravě věcí lidských

Mohlo by se zdát, že spis *Cesta světla*, kterou Komenský napsal dříve, má identický koncept jako *Všeobecná porada*¹¹⁷. V jádru *Cesty světla* jsou všechny myšlenky, které později rozvíjí ve *Všeobecné poradě*¹¹⁸. Jedná se o kompendium universálních knih z *Cesty světla*. Jde nejen o souhrn Božích knih, ale také o program, jak proměnit lidskou komunitu ve společenství v míru, ve světle, v harmonii a s Bohem.¹¹⁹

Zároveň Patočka odhalil zásadní rozdíly, které odlišují tyto spisy. Jedním z rozdílů je motivace pansofie. Ve *Všeobecné poradě* píše Komenský o výchovném napravení lidských věcí, nikoliv pouze o výchově v úzkém slova smyslu. V *Cestě světla* má pansofie za důsledek obnovu Božího obrazu v člověku, zatímco ve *Všeobecné poradě*¹²⁰ se jedná již o nový dějinný stupeň a tato obnova je cílem.¹²¹

Dalším rozdílem je, že pansofie jako encyklopedie reformovaného vědění je pouze část dějinné reformy. Vedle ní je potřeba vypracovat další knihy, které obsáhnou ostatní složky pansofického plánu. Je to historická motivace, universální světlo jako prostředek reformy, pampaedie, panglottie a tak dále. Pansofie je hlavní složkou, ale je zároveň obsažena v sedmidílné cestě rovnocenných stupňů.¹²²

*Všeobecná porada*¹²³ Komenskému umožnila shrnout celé snažení v jeden celek. Dílem se vyjasnil poměr pansofie jako spisu a pansofie jako úsilí. Nové soustavy a uspořádanost dovolovala dále doplňovat jeho pansofickou koncepci.¹²⁴ Stejně jako v *Cestě světla* se jedná o universální návrh pro úpravu poměrů lidstva na základě celkového pojetí smyslu celého dějinného procesu. Komenského reforma se odehrává na bázi universálnosti,

¹¹⁷ Jan Amos Komenský, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0225-4.

¹¹⁸ Tamtéž

¹¹⁹ Jan Patočka, *Komeniologické studie II*. Praha: OIKOYMENH, 1998. Sv. 10. ISBN 80-86005-03-4. s. 313–319.

¹²⁰ Jan Amos Komenský, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*.

¹²¹ Jan Patočka, *Komeniologické studie II*. s. 263–270.

¹²² Tamtéž, s. 263–270.

¹²³ Jan Amos Komenský, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*.

¹²⁴ Jan Patočka, *Komeniologické studie II*. s. 263–270.

a to reformou třech základních oblastí: filozofie, politiky a náboženství. Všechny tyto tři složky podle Komenského humanizují člověka.¹²⁵

V *Cestě světla* Komenský formuloval všenápravné myšlenky a poté kolem roku 1644 se zrodila myšlenka pro napsání nového díla – *Všeobecná porada*¹²⁶. Komenského záměrem bylo propojení všeobecné nápravy lidstva s poradou všech politických a duchovních hlav, které představují všechny národy. Všechny své dosavadní nápravné myšlenky plánoval spojit v jeden celek. Tento celek měl sloužit lidem, kteří budou žít v nové epoše lidstva. *Všeobecná porada*¹²⁷ měla zahájit nové období dějin a zakončit období zmatků před příchodem tisícileté říše Krista. Nový člověk bude naplňovat svůj lidský život, bude člověkem v nejvyšším smyslu, bude naplňovat velké poslání světa, dokončovat stvoření světa. V přísném řádu, který bude panovat ve světě, bude žít dobrovolně a svobodně. Podle Komenského se již tisíciletá říše, ve které budou noví lidé žít, připravovala. Předzvěstí toho bylo spojování malých dobrých společenství ve velké koalice a ty rozdrťí síly zloby, nepravdy a nesvobody. Právě pro tuto chvíli měla *Všeobecná porada*¹²⁸ sloužit.¹²⁹

V obou spisech, jak můžeme vidět, šlo Komenskému o přípravu celkového programu pro očekávaný biblický okamžik – druhý příchod Ježíše a jeho tisícileté říše.

3.4. Lidské poslání ve světě a chiliasmus

Přesvědčení o druhém příchodu Ježíše Krista a o jeho tisíciletém království na Zemi je středověké učení, které nese označení chiliasmus.¹³⁰ Také tohle přesvědčení Komenského vedlo k jeho dílům o nápravě světa, jak jsme si ukázali v předchozí kapitole.

Komenský se domníval, že člověk má za úkol ve světě dokončit stvoření světa, které musí být dokonalé, protože ho stvořil Bůh. Pokud by se svět nenapravit, nebyl by

¹²⁵ Jan Patočka, *Komeniologické studie II*. Praha: OIKOYMENH, 1998. Sv. 10. ISBN 80-86005-03-4. s. 149–211.

¹²⁶ Jan Amos Komenský, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0225-4.

¹²⁷ Tamtéž,

¹²⁸ Tamtéž,

¹²⁹ Jan Patočka, *Komeniologické studie II*. s. 149–211.

¹³⁰ Neznámý, [www.slovník-cizich-slov.abz.cz](https://slovník-cizich-slov.abz.cz). Online. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/chiliasmus>. [cit. 2024-04-10].

dobrým a zůstal by před koncem věků ve zmatku. V takovém případě by stvoření nebylo dokonalé a člověk by nesplnil své hlavní poslání. Právě aktivní spoluprací na díle konečné nápravy si člověk může otevřít dveře k věčnosti. Komenský vypracoval projekt, díky kterému toho může dosáhnout celé lidstvo. K tomu je nutné zharmonizovat tři částečné reformy: pansofii, panglottii a pampaedii. Díky této harmonii ve světě zmizí všechny zmatky, zla, roztržky a složitosti. Ve světě zavládne jednota, jednoduchost a dobrovolnost.¹³¹

Krátce před završením dějin (tisícileté říše) nastane nový zlatý věk. Bude to stav nejvyšší dokonalosti světa, ke kterému sám svět přirozeně směřuje. K neustálému zdokonalování světa jsou potřební lidé. I když náprava má být všeobecná, tento obrat se musí stát zejména u křesťanů. Ti budou křesťanské vzdělání šířit všem národům. Jedná se o dějinný proces humanizace, spolupráce a zastavování nelidskosti skrze zavedení vzájemné snášenlivosti a vzájemného usmíření všech lidí. Ve společnosti má zavládnout tolerance jak rasová, tak národnostní i náboženská.¹³²

Lidé mají žít probuzeně. To znamená žít tak, aby se účastnili procesu osvěty, šli k věcem samotným, nespolehali se plně na názory autorit a ostatních lidí, nezabývali se starými tradicemi, například antickými, nesnažili se o knihomilství a o to, aby věděli co nejvíce. Právě tomuto všemu učí Komenského pansofie. V jádru se nachází založení nové filozofie, reforma náboženství a politiky. Nic nesmí zaniknout, nýbrž se musí reformovat. To jsou národy, jazyky, společenské stavy, státní soustavy a tak dále. Tímto vším dospějí lidé k pravé Bohu podobnosti.¹³³

3.5. Pansofie a pampaedie

V předchozí podkapitole jsme naznačili, že skrze pansofii se všechny klíčové oblasti světa, podle Komenského, zreformují a svět bude fungovat v harmonii. Též ve třetí podkapitole jsme poukázali na úlohu spisu *Cesty světla*, jako příručku k praktickému uplatnění pansofie. V této podkapitole se podíváme blíže na podstatu pansofie a s ní související proces pampaedie.

¹³¹ Jan Patočka, *Komeniologické studie I*. Praha: OIKOYMENH, 1997. Sv. 9. ISBN 80-86005-52-6, s. 216–231.

¹³² Tamtéž,

¹³³ Tamtéž,

Termín pansofie se skládá z předpony „pan“ což znamená vše a slova „sofia“, tedy moudrost. Pansofie označuje všeobecnou moudrost, universální poznání všeho.¹³⁴

V době, kdy Komenský přebíral termín pansofie, byl význam již „zploštělý“ a u Komenského se výraz vztahuje spíše ke globálnímu intelektualismu než k universu, jako to bylo chápáno z počátku 17. století.¹³⁵ Sám Komenský tvrdil, že nemíní pojednávat o teologii a filozofii odděleně, protože se mu jedná o něco, co je oběma společné – pansofii.¹³⁶

Komenský hledal různé způsoby, jak svou myšlenku o harmonii všech lidských snah, o nápravě a záchraně světa sdělit. Proto můžeme rozeznávat jeho dvě verze pansofického psaní. První verzí je, že pansofie je součástí vychovatelství, formuluje obsah výuky, jedná se o obecnou antropologii. Druhou verzí, která začala převažovat po napsání spisu *Cesta světla*, je přesvědčení, že dějinný okamžik vyžaduje pansofickou myšlenku pro vytvoření plného smyslu lidskosti. Vychovatelství se stává součástí pansofického úsilí.¹³⁷

Dle Patočky byla *Didaktika*¹³⁸ prvním spisem Komenského, ve kterém se uplatňuje pansofická myšlenka a metody pansofie a panharmonie, i přestože v ní tyto pojmy nejsou zmíněné. V *Didaktice*¹³⁹ Komenský usiluje, aby veškerá mládež získala universální vzdělání. Následně by došlo k ucelení všeho vědění, pansofii. Analogicky se tento souvztah má promítnout i do vyučování. Vědomosti žáků se sjednotí v jeden celek a vždy, když se narazí na jakoukoliv část, automaticky se vybaví vztahy k okolním částem.¹⁴⁰

¹³⁴ Neznámý, www.slovník-cizich-slov.abz.cz. *Pansofie*. Online. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/pansofie>. [cit. 2024-04-10].

¹³⁵ Jan Patočka, *Komeniologické studie I*. Praha: OIKOYMENH, 1997. Sv. 9. ISBN 80-86005-52-6. s. 18.

¹³⁶ Radim Palouš, *Komenského Boží svět*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. s. 12.

¹³⁷ Jan Patočka, *Komeniologické studie II*. Praha: OIKOYMENH, 1998. Sv. 10. ISBN 80-86005-03-4. s. 130–131.

¹³⁸ Jan Amos Komenský, *Didaktika velká*. 3. vyd. Pedagogické klasobraní. Brno: Komenium, 1948.

¹³⁹ Tamtéž,

¹⁴⁰ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-079-3. s. 51.

V letech 1634–1636 napsal Komenský dílo, které se věnovalo přímo pansofii: *Prodromus Pansophiae*¹⁴¹, tedy v překladu „Zvěstovatel pansofie“.¹⁴² Zde předkládá jeho metodu bádání. „Svět je uskutečněním idejí Božské mysli, které jsou samy vysvětlující trojího, které náleží k jednotě prapůvodní podstaty.“¹⁴³ Z toho vyplývá, že vše, na co ve světě narazíme v jakékoliv podobě, náleží Bohu. K pochopení této skutečnosti pomáhá fakt, že je ta skutečnost vybudována v souvislých vrstvách. Každá vrstva vyjadřuje vlastním způsobem tytéž ideje. Pokud mají lidé poznat stavbu světa, je zapotřebí poznat ideje. Je to stejné, jako když se věta skládá ze slov a ta slova z hlásek. Pro poznání věty, musíme poznat hlásky. Tu abecedu reality poznáme díky přírodě, protože ta je nejbližší lidskému duchu a dokážeme ji vnímat smyslovým vnímáním. Právě na základě přírody můžeme poznávat základní pojmy a struktury, přenést je do jiných oborů a objevit všeobecný paralelismus. Svět je analogická, složitá a harmonická stavba. Údaje jedné vrstvy analogicky odpovídají všem vrstvám a všechny vrstvy mají základ v identické zákonitosti.¹⁴⁴

Svět podle Komenského bude nejpoučnejším tehdy, když v něm bude vládnout harmonie a analogie. Touto metodou bude možné vyjmout to, co je všemu společné, co charakterizuje všechny věci dohromady, co je společné všemu. Tedy bude to ona první filozofie. Ta první filozofie je dle Komenského vědou základu všeho vědění a ona sama bude základem všech ostatních věd. Filosofie pro Komenského byla zároveň filozofií vychovatele. Celá směřovala k pojmu výchovy, která je klíčem světa. Veškerenstvo je školou, a to v doslovném slova smyslu. Ve světě, stejně jako ve škole se nachází knihovna – příroda. Z ní lze čerpat nekonečné poučení.¹⁴⁵ První filozofie Komenského byla propracováním reálných důsledků pansofie, tedy všenápravy. Pansofie má sloužit ke třem věcem. Za prvé ke zdokonalení člověka v něm samotném, dále ke zlepšení lidských věcí

¹⁴¹ Jan Amos Komenský, *J. A. Komenského Předchůdce vševědy*. Přeložil František Jan ZOUBEK. Knihovna Besedy učitelské. V Praze: Beseda učitelská, 1879.

¹⁴² Neznámý, www.komensky.mjakub.cz. Online. Dostupné z: <https://komensky.mjakub.cz/zivot>. [cit. 2024-03-25].

¹⁴³ Jan Patočka, *Komeniologické studie I*. Praha : OIKOYMENH, 1997. Sv. 9. ISBN 80-86005-52-6. s. 186.

¹⁴⁴ Tamtéž,

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 196–198.

v rodu a za třetí k Boží slávě.¹⁴⁶ Jejím racionálním jádrem je myšlenka reálného vyučování, ve kterém humanitní a vědecké komponenty jsou v rovnováze.¹⁴⁷

Byla to právě pampaedia – vševýchova, která měla vést ke všenápravě. Na konci 19. století vnímali odborníci Komenského především jako geniálního didaktika. Komenský ale nebyl „pouhým“ didaktikem, byl pravým pedagogem. On totiž pochopil, že podstatou lidského života je proces humanizace. Výchovou se člověk stává člověkem. Není to proces, který by se řídil lidskými potřebami, ale překračuje nás a je řízen kosmickým procesem. Je to proces, kdy člověku přísluší přivést věci zpět k jednotě, ze které vzešly. Světlo, které je rozptýlené, má reflektovat zpět do bodu, odkud vyzařuje. Dialektické postavení člověka mezi emanací a návratem jej určuje odpovědným za smysl universa. Právě toto postavení člověka předurčuje nutnost výchovy. V universu vládne mezi vrstvami řád skutečnosti, určitá pravidelnost. Člověk v tom řádu sám není, je potřeba ho do toho řádu uvést. Výchovou ho včleníme do řádu jednoty. Výchova je obrácení individuálního člověka k universálnímu a totálnímu. Z tohoto důvodu Komenský označil své učení termínem pampaedia. Proces pampaedický totiž zahrnuje celý život od narození až po okamžik smrti. Celý život je školou.¹⁴⁸ V Pampaedii podává svůj první pedagogický systém.¹⁴⁹ K tomu, aby tento proces byl úspěšný, je zapotřebí všenáprava tří oblastí, díky kterým se člověk stává lidským: filozofie, politiky a náboženství. Dle Komenského se opravdová pedagogika zakládá na předpokladu všenápravy. Je nutné, aby se lidé obraceli k obecnému cíli, čímž je universální věda, jazyk, mezinárodní organizace, světová akademie věd, universální knihy, školní výchova bez rozdílů pohlaví nebo rasy.¹⁵⁰

3.6. Vztah mezi pansofií a pedagogikou

V předchozí podkapitole jsme popsali vztah mezi pansofií a pampaedií. V této podkapitole představíme vztah pansofie a pedagogiky Komenského. Abychom mohli popsat Patočkův vzhled na vztah mezi pedagogikou a pansofií u Komenského, je nezbytné nejdříve definovat pojem pedagogiky. Slovo pedagogika je převzaté původně z řečtiny (paidagogein) a v překladu znamená vést, vychovávat. Jedná se o vědu zabývající se výchovou,

¹⁴⁶ Jan Patočka, *Komeniologické studie I*. Praha: OIKOYMENH, 1997. Sv. 9. ISBN 80-86005-52-6. s. 216.

¹⁴⁷ Jan Patočka, *Komeniologické studie II*. Praha: OIKOYMENH, 1998. Sv. 10. ISBN 80-86005-03-4. s. 47.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 108–110.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 149–211.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 108–110.

vzděláváním, zkoumá a popisuje tyto procesy, činnosti. Dále se zabývá vzdělávacími cíli, metodami, obsahem, organizací, prostředky.¹⁵¹ Hlavním rozdílem mezi pedagogikou a Komenského pampaedií tkví v tom, že pedagogika se zabývá výchovou dětí a mládeže, zatímco pampaedie je principálně vzdělávání všech, i dospělých, po celý život.

Pokud bychom se ptali po tom, který projekt byl u Komenského dříve, jestli pansofie nebo pedagogika, tak na to nelze odpovědět. Dle Hendricha i Patočky vyrostla pansofie z pedagogicko-didaktických snah.¹⁵²

Dle Patočky existuje souvislost mezi motivem obrácení, pedagogikou a pansofickou epochou Komenského. Obrácený člověk žije obrácen celou svou myslí k naději na věčnou blaženost, která je útěchou všem zbloudilým a porušeným. Obrácený člověk žije ve světě jinak. Myslí a jedná harmonicky, touží po harmonii. Projevuje se to, když se běh světa obrátí k trpitelům a ukáže jim vlídnější tvář. Půjde v něm o budování ráje církve. Svět má střídavý rytmus úpadku a obnovy, ale nástrahy světa, jeho nestálost jsou zde stále. Je potřeba na ně reagovat, a to metodicky a plánovitě. Proto se z aktu obrácení stane obrácení. K obrácení jsou nutné dvě složky, a to vůli postavit se sám na sebe a zapomenout na věci nepodstatné. Tendenci člověka být sám pro sebe překoná člověk cestou výchovy (výuky a disciplíny), která ho staví do světového celku, harmonie, takže všem dovednostem a rysům se dostane harmonického zformování. Takto se ukazuje nerozlučnost výchovy a pansofie. Vychovatelství může probíhat pouze na pansofickém základě.¹⁵³

Komenský nachází východisko z labyrintu světa právě v pedagogice, ve výchově mládeže, v didaktické práci. Didaktika je pro něj světlem, které ukazuje, jak vyjít z labyrintu a dojít k harmonii. Výchova je pro Komenského činností, která překonává most mezi „hlubinou bezpečnosti“, která je mimo náš svět, a mezi činností člověka ve světě. Nakonec pedagogika pro Komenského představovala především nauku o tom, jak učinit člověka skutečně lidským.¹⁵⁴

¹⁵¹ Jiří Vymazal, encyklopedie.soc.cas.cz. *Sociologická encyklopedie*. Online. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Pedagogika>, 2024.

¹⁵² Jan Patočka, *Komeniologické studie II*. Praha: OIKOYMENH, 1998. Sv. 10. ISBN 80-86005-03-4. s. 223–270.

¹⁵³ Tamtéž, s. 223–270.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 149–211.

V pozdějších letech se z naděje pro nápravu mládeže stává cesta pro všeobecnou nápravu lidských věcí. Vytvořil plán pro obecné dílo, kde jsou zodpovězeny důležité didaktické otázky. Podle těchto zásad by měly být vypracované knihy pro jednotlivé stupně výchovy, učebnice pro žáky a také knihy pro učitele. Komenský vycházel z toho, že je nutné všechny poznatky člověka zharmonizovat a spojit je v jednu soustavu. Pokud něco nelze poznat přímo, je možné usuzovat z jiných podobných jevů. Všechny lidské poznatky musí být ve vzájemné harmonii a musí se doplňovat. Tímto způsobem Komenský došel k plánu na reformu lidského vědění. Jako prostředek k tomuto cíli zvolil universální pedagogiku. Právě spis *Didaktika*¹⁵⁵ je prvním spisem, kde poprvé Komenský aplikuje myšlenku pansofie a panharmonie, i přestože tyto pojmy přímo nezmiňuje.¹⁵⁶

V díle *Česká didaktika*¹⁵⁷ lze pozorovat, že bez panharmonie a všeobecného paralelismu by soustava nebyla možná. Z koncepce umělého vyučování později vzešla koncepce pansofická. Komenského didaktický systém postupuje od učinění člověka člověkem, od cíle lidského života ke vzdělatelnosti člověka, k všeobecnosti vzdělání bez ohledu na pohlaví, majetek nebo rasu a též k aktivnímu vztahu k bližním, a nakonec i k Bohu. Také vypracoval soustavu vzdělání rozdělenou do čtyř stupňů podle věku: škola mateřská, obecná, latinská a akademie. Zároveň pedagogika Komenského spočívá v přirozenosti a má probíhat na základě přirozeného vývoje. Právě napodobením a ovládním přírody i umění se utváří nový svět, ve kterém panuje lidská rozumná sebevláda. Všechny tyto motivy nese Komenského universální pedagogika. Zároveň ve spisu zatím chybí složka omnia (všechno). To znamená vzdělání pro všechny po celý život. Zde ještě nevypracovává pansofii jako soustavný celek. Dílo *Česká didaktika*¹⁵⁸ zatím byla vypracována pouze pro jeho vlast, nikoliv pro celý svět. Tedy sice obsahuje základní motivy, ale dílo nereprezentuje „plnou verzi“ Komenského universalismu.¹⁵⁹

Právě vypracování pansofie bylo dalším Komenského krokem k universálnosti. Vývoj systematicko-pedagogických myšlenek se odehrával cestou pansofických děl.

¹⁵⁵ Jan Amos Komenský, *Didaktika velká*. 3. vyd. Pedagogické klasobraní. Brno: Komenium, 1948.

¹⁵⁶ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-079-3. s. 50–53.

¹⁵⁷ Jan Amos Komenský, Jan Václav Novák, (ed.). *Didaktika česká: Didactica magna; Informatorium školy mateřské = Schola infantiae = Informatorium der Mutterschul*. Brno: Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě, 1913.

¹⁵⁸ Tamtéž,

¹⁵⁹ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. s. 190–216.

Takovým dílem je *Praecognita*¹⁶⁰. V úvodu opět stejně jako v *Didaktice*¹⁶¹ pojednává o účelu lidského života a o tom, že se člověk stává člověkem teprve vzděláváním. Ani zde není pansofie zmíněná přímo, ale mluví se zde o cíli, že všichni mají vědět vše v pravdě a od základů.¹⁶²

Ve spise *Dilucidace*¹⁶³ již píše o třech universálních knihách (příroda, Písmo a svědomí), které odpovídají pozdějšímu Komenského projektu pansofie. Svědomí zde u Komenského již není pouze vnitřní puzení, ale je to soubor společných a vrozených pojmů v lidské mysli.¹⁶⁴

Prvním pedagogickým spisem, v němž se seznamujeme s novou systematikou, je *Schola pansophica*¹⁶⁵ (škola vševědná). Nachází se zde úvaha o třech universálních knihách. I cíl výchovy stylizuje pomocí triády omnia, omnes, omnino. Pansofickým dílem je proto, že se jedná o studium cyklické a jednotlivé třídy se liší jen stupněm, ve kterém jsou probírané předměty.¹⁶⁶

Nakonec v díle *Všeobecná porada*¹⁶⁷ Komenský začleňuje didaktickou reformu do nápravy celého světa. I v *Cestě světla* mluví o nápravě celé společnosti novými universálními projekty, ale neobsahuje systematickou jednotu všech návrhů nápravy lidských věcí, celého člověka jak společensky, tak i individuálně. To vše je zahrnuto až v *Obecné poradě*¹⁶⁸, kde je cílem soustředit lidské myšlení k jednotě, harmonii, universalitě. Předmětem je svět pojatý z hlediska výchovy a jádrem nápravy je výchova. Náprava se týká všech činností, které utváří člověka člověkem. Tento proces probíhá skrze výchovu, jak

¹⁶⁰ Jan Amos Komenský, *Jana Amosa Komenského Dva spisy vševědné*. Filosofická bibliotéka. Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1951.

¹⁶¹ Jan Amos Komenský *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0225-4.

¹⁶² Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-079-3. s. 190-216.

¹⁶³ Jan Amos Komenský, Eva Kamínková, (ed.). *Dílo Jana Amose Komenského: Johannis Amos Comenii Opera omnia*. sv. 15/II. Praha: Academia, 1989.

¹⁶⁴ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. s. 190–216.

¹⁶⁵ Jan Amos Komenský, *Jana Amosa Komenského Škola pansofická*. Přeložil František Jan ZOUBEK. V Praze: Nákladem Besedy učitelské, 1875.

¹⁶⁶ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. s. 190–216.

¹⁶⁷ Jan Amos Komenský, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*.

¹⁶⁸ Tamtéž,

prokázala *Velká didaktika*¹⁶⁹. Výchova se ale musí stát vševýchovou. Musí se dít všeobecně ode všech najednou. Aby se mohli napravit jednotlivci, musí se nejdříve napravit školy. Aby se napravily školy, tak je nutné napravit knihy. K nápravě knih je nutná náprava metody psaní a zacházení s knihami. K nápravě metod je potřebná náprava věcí samých, jejich řádu. Jenomže řád věcí samých je pevný a musí předpisovat zákony lidskému duchu. Zákony jsou spojené v soustavě Božím uměním. Komenský netrval na tomto přesném pořadí nápravy. Na nápravu škol, knih a metod má dohlížet sbor světla. Reforma má tedy nastat ze všech stran naráz a postupně se bude zdokonalovat.¹⁷⁰

Člověk, který projde nápravou, se stane pansofickou osobností. Takový člověk žije ve třech vztazích lásky: k sobě, k bližním a k Bohu. Takto proměněný člověk tvoří s dalšími napravenými rodinu, která bude obrazem společnosti v celku. V každé takové rodině budou předobrazy vyšší formy lidského sdružování – škola, církev a stát. I škola bude obrazem společnosti celku. Reformou školy nesmíme rozumět školu v úzkém slova smyslu. Reforma se týká celého lidského života. V každém období lidského života se člověk stává člověkem.¹⁷¹

3.7. Universální prostředky reformy

Z předchozích kapitol vyplývá, že Komenský se snažil svůj pansofický projekt aplikovat co nejuniversálněji. Ve spise *Cesta světla* píše o universálním jazyku, škole, sboru a universálních knihách. V této podkapitole se budeme věnovat těmto oblastem, co k nim napsal nebo řekl Patočka.

O universální jazyk Komenský usiloval v Panglottii. V ní navázal na předchozí pokusy o jednotný jazyk ve Francii, v okruhu Mersennově, ale i mezi Angličany v kruhu Hartliba.¹⁷² Universální jazyk má být vytvořen tak, aby se slova kryla s pojmy, a má sloužit k usnadnění komunikace mezi všemi národy.¹⁷³ Jazyk má mít úlohu restituace člověka do dokonalého stavu. Svou přesností by měl vytlačit do té doby nejobecnější jazyk, latinu.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Jan Amos Komenský, *Didaktika velká*. 3. vyd. Pedagogické klasobraní. Brno: Komenium, 1948.

¹⁷⁰ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-079-3. s. 190–216

¹⁷¹ Tamtéž, s. 190–216.

¹⁷² Tamtéž, s. 73–120.

¹⁷³ Tamtéž,

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 476.

Pro sestavení takového jazyka má sloužit vševěda. Ta provede analýzu všeho jsoucna.¹⁷⁵ V Panglottii se ale neupíná jen na společný jazyk, nýbrž se stará o vzdělání všech národních jazyků. Tyto tradiční jazyky podle Komenského programu nemají utrpět žádnou újmu. Je to zřejmé i z toho důvodu, že se snažil zachovat vše cenné z historického dědictví.¹⁷⁶

Dalším významným krokem je vznik nové instituce, sboru světla. Každý stát má určit učené muže, kteří budou tvořit jeho členy. Má být světovou pansofickou akademií po vzoru Domu Šalamounova, o kterém mluvil Bacon Verulamský¹⁷⁷, a také byl nápad silně podněten Baconovými spisy *De augmentis*¹⁷⁸ a *Novou Atlantidou*¹⁷⁹. Tito muži mají být placeni ze státních peněz a jejich hlavním úkolem bude péče o vzdělávání. Sídlem má být Londýn, ve kterém by sídlilo ústředí sboru. Každý rok by posílal člen sboru ve své zemi výroční zprávu do Londýna o stavu veřejných věcí. Předseda sboru v Londýně by na základě výročních zpráv vypracoval souhrnnou zprávu pro všechny členy. Universální sbor má také dohlížet na zakládání universálních škol. Ke sdružení anglických vědců došlo o 20 let později, založením Royal Society. Komenský byl přesvědčen, že toto akademické sdružení vzniklo na základě jeho usilování, což i dokládá část Věnování ve spise *Cesta světla*.¹⁸⁰

Další součástí pansofického systému jsou universální školy. Soustavu škol popsal ve spise *Velká didaktika*¹⁸¹. Jedná se o soustavu organizace škol pro mládež bez jejich diferenciací. Výjimkou jsou pouze přirozené vlohy každého žáka. Škola se zakládá na čtyřech principech. První je princip realismu, to znamená, že vyučování se má soustředit na věci, a nikoliv na jazyky jako takové. Druhým principem je princip přirozeného vývoje. Všechno se má dělat dle přírody, ne ji pouze napodobovat a praktikovat dovednosti. Třetím principem je celkovost. Je nutné učit nejdříve celku a až později ho obohacovat o další

¹⁷⁵ Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-079-3. s. 73–120.

¹⁷⁶ Tamtéž,

¹⁷⁷ Tamtéž,

¹⁷⁸ R.L. Elis, D.D. Heath, 1857–1874. *The Works of Bacon*, vyd. London: J. Spedding.

¹⁷⁹ Francis Bacon, *Nová Atlantis*. Živé odkazy (Rovnost). Praha: Rovnost, 1952.

Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. s. 408.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 408.

¹⁸¹ Jan Amos Komenský, *Didaktika velká*. 3. vyd. Pedagogické klasobraní. Brno: Komenium, 1948.

konkrétnější poznatky a odlišná hlediska. Posledním je princip názornosti. Je nutné žákům, kteří se učí, danou věc ukázat, předvést.¹⁸²

Již výše (v podkapitole *Jan Amos Komenský v Anglii* a v podkapitole *Patočka ke spisu Cesta světla*) jsme uvedli, že Komenský měl v plánu vytvořit tři knihy, tři prostředky, kterými by lidstvo došlo k všeobecnému osvětlení rozumovým světlem. Jsou to knihy Pansofie, Panhistorie a Pandogmatie.¹⁸³ Účel těchto všeobecných knih je jak praktický, tak i pedagogický a teoretický. Praktický proto, že mají zabránit tříštění a komplikování vědění a literatury. Pedagogickým účelem je vytvořit způsob, aby byli lidé přitahováni k vědění a také pro ně bylo učení snadné. Nakonec účel teoretický, protože veškeré vědění má být sjednocené.¹⁸⁴

Kniha Pansofie by měla být jiná než ostatní encyklopedie. Všechny pojmy by měly tvořit jednotnou soustavu. Jejím základem jsou „ideje“. Všechny skutečnosti světa by měly být odvozené od idejí. Každý důležitý poznatek bude částí celkového vědění. Pansofie má nahradit všechny ostatní knihy. Dojde k přesnému vědění, postihne podstatu všech věcí, odstraní rozpory vědeckých a filozofických škol. Také každý člověk bude moct být plně člověkem. Mělo by se jednat o reálný vědecký systém.¹⁸⁵

Druhou knihou je Pandogmatie. Má to být kniha, která má za úlohu ukázat, jakým způsobem se lidská mínění navzájem korigují a doplňují. Dále vede ke kritické distanci vůči dogmatickému smýšlení. Na její koncepci měl vliv Bacon. Má podávat přesný referát. Patočka dodává, že dosud není jasné, jakým způsobem si Komenský představoval její rozvržení.¹⁸⁶

Třetí universální knihou je Panhistorie. Má za úkol revidovat Pansofii a Pansofie má být vodítkem k uspořádání Panhistorie. Účelem je induktivní historie, která je kritická a zároveň opomíjí vše nemorální.¹⁸⁷

¹⁸² Jan Patočka, *Komeniologické studie III*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-079-3. s. 420–422.

¹⁸³ Tamtéž, s. 464–478.

¹⁸⁴ Jan Patočka, *Komeniologické studie II*. Praha: OIKOYMENH, 1998. Sv. 10. ISBN 80-86005-03-4. s. 320–336

¹⁸⁵ Jan Patočka, 2003. *Komeniologické studie III*. s. 558.

¹⁸⁶ Jan Patočka, 1997. *Komeniologické studie II*. s. 320–336.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 320–336.

Kromě těchto tří knih, které Komenský navrhl v *Cestě světla*, navrhl další knihy, nebo učebnice, na které bude dohlížet sbor světla. Jsou to také *Pampaedia*, *Panglottie*, *Panchronologie*, *Pankosmografie* a další. Již v *Prodromu pansofie*¹⁸⁸ psal Komenský o nutnosti nápravy literárních zmatků. Knih je potřeba málo, ale musí být přesné, stručné, pravdivé a užitečné pro život. Musí být psány dialogickou formou, aby se z nich mohli učit jak žáci ve škole, tak i samouci. Učebnice by tedy měly být vševýchovné, všenápravné, vševědné, tedy universální.¹⁸⁹

Pro psaní knih Komenský určil i pravidla, kterými se mají pisatelé držet. Například pravidlo nerozmnožovat knihy, ale zbavovat se těch škodlivých. Nezahlcovat knihy citáty. Vydávat pouze pravdivé a užitečné informace, které skutečně poučují. Neustále knihy přepracovávat, promýšlet. Každá větší kniha má mít index. Nesmí nikdo vydat knihu bez kontroly sboru světla. Mají vést k užitku, rozmnožení lásky ve světě, k odstranění mezer ve vědění, mají vést k odstranění zmatku a k pořádku a v neposlední řadě nesmí obsahovat žádné nemorální aspekty.¹⁹⁰

3.8. Komenského synkritická metoda ve spise *Cesta světla*

Ve spise *Cesta světla* se z větší části setkáváme s analogií světla a moudrosti. Pomocí fyzikálního chování světla, jeho dopadu a odrazu, analogicky Komenský demonstruje přísun vědění k člověku. Mluvíme zde o synkritické metodě, která spočívá v panharmonii. Jedná se o myšlenku, že svět je utvořen z paralelních vrstev podobné struktury. To znamená, že když pochopíme stavbu jedné vrstvy, tak dokážeme pochopit stavbu a zákonitosti vrstev dalších. Z toho vyplývají další Komenského myšlenky. Například soulad mezi přírodními jevy, lidskými dovednostmi a pedagogickými zásadami.¹⁹¹

Světlo Komenský kladl jako protiklad vůči všem dosavadním pokusům o lék proti zaslepenosti, nevědomosti a konfliktům ve světě. Bral za potřebné, aby lidé byli otevření. Protože v lidské otevřenosti viděl podstatu školy. Ve škole a ve světě má člověk přijímat i dávat, otvírat se pro druhé a věnovat se. Dosud nalezené léky jako filozofie, která málokoho

¹⁸⁸ Jan Amos Komenský, *J. A. Komenského Předchůdce vševědy*. Přeložil František Jan ZOUBEK. Knihovna Besedy učitelské. V Praze: Beseda učitelská, 1879.

¹⁸⁹ Jan Patočka, *Komeniologické studie II*. Praha : OIKOYMENH, 1998. Sv. 10. ISBN 80-86005-03-4. s. 320–336.

¹⁹⁰ Tamtéž,

¹⁹¹ Jan Patočka, *Komeniologické studie I*. Praha: OIKOYMENH, 1997. Sv. 9. ISBN 80-86005-52-6. s. 135.

zaujme, nebo zákony, které vydobývají řád násilím, nefungovaly. Naproti nim světlo je nenásilné, účinné, přitažlivé a universální. Na všechno působí bez donucování a ve světle teprve dostávají věci svoji podobu, tvar, celou povahu. Proto Komenský došel k závěru, že pro napravení všech lidských věcí je nutné světlo lidských myslí. Proces přijímacího sebe-odevzdávání, ve kterém spočívá povaha výchovy, lze pochopit analogicky na základě fyzikálního chování přijatého a odraženého světla. Komenský pomocí světla dokázal vyjádřit povahu lidského subjektu. Ten není uzavřenou substancí, nepřijímá do sebe proto, aby uzavíral. On přijímá a tentýž pohyb sdílí dále. Pokračování toho pohybu působí tak, že inteligence i věci se účastní na vzájemném pomáhání jsouceni ke stupňování jejich bytí. Na základě toho lze pochopit paralely mezi vnitřním a vnějším světlem v desáté kapitole.¹⁹²

První zásvit světla v mysli způsobuje přímá zkušenost s věcmi a jejich jmény. Na lidský intelekt dopadá světlo z věcí. Ten člověk nepřijímá pasivně danou informaci, ale přijme ji a dá věci jméno. Poté hledá druhou osobu, které tu informaci předá. Jakmile jsou už dva, nastane vzájemné odrazení světla obou účastníků do sebe. Rozrůstáním lidstva dochází k dalšímu šíření světla skrze veřejná shromáždění. Dalším krokem je vynalezení písma, kterým se minulé věci stávají přítomnými. Tím pádem si tento vynález vynucuje vznik veřejných škol. Dalším krokem je knihtisk, který umožňuje šířit světlo vědění donekonečna.¹⁹³

Synkritická metoda se stala pramenem neustálého objevování nových „nálezu“. K nalezení nových elementů ve světě slouží paralely. Nachází se mezi jednotlivými světy, mezi institucemi, mezi věděním a konáním. Touto metodou je možná všenáprava.¹⁹⁴

¹⁹² Jan Patočka, *Komeniologické studie II*. Praha: OIKOYMENH, 1998. Sv. 10. ISBN 80-86005-03-4. s. 312–319.

¹⁹³ Tamtéž, s. 320–336.

¹⁹⁴ Jan Patočka, *Komeniologické studie I*. Praha: OIKOYMENH, 1997. Sv. 9. ISBN 80-86005-52-6. s. 312–319.

Závěr

Spis *Cesta světla* vznikl v době, kdy byl Komenský pozván do Anglie, a to učenci v čele se Samuelem Hartlibem. S ním Komenský vedl korespondenci od 30. let 17. století až do roku 1662. Komeniáni i Komenský měli stejný cíl, zavést školskou reformu. Jelikož v té době započala anglická revoluce, Komenský se rozhodl zůstat a napsal dílo *Cesta Světla*.

Jan Patočka se věnoval dílům Komenského jako pedagog a filozof. Napsal mnoho spisů, které byly vydány ve třech dílech s názvem *Komeniologické studie*. Dle Patočky je úlohou *Cesty světla* praktické uplatnění pansofie, jako jsou všeobecné knihy, školy, všeobecný sbor a jazyk. Pansofie představuje všeobecnou moudrost. Komenský chtěl ukázat, že se náprava věcí nesmí týkat pouze vědění, ale také i našeho chtění, našich možností, člověka a zjevených věcí. Podle Patočky vyrostla myšlenka pansofie z Komenského pedagogicko-didaktických snah. Také poukázal na podobnost spisu *Cesta světla* s pozdějším dílem *Obecná porada pro nápravu všech lidských věcí*. Dílo mělo zakončit období zmatků a zahájit nové období dějin před druhým příchodem Ježíše Krista a jeho tisíciletého království. Nový člověk bude naplňovat svůj lidský život a dokončovat stvoření světa. Člověk má žít probuzeně a podílet se na reformě, která ho přivede k věčnému životu. Lidé musí projít všénápravou. Navrhovaný Komenského postup ke všénápravě je skrze pampaedii – vševýchovu. Pampaedický proces probíhá po celý život. Nemá se týkat pouze mládeže, ale celého lidstva. Právě zde spočívá vztah mezi pedagogikou a pampaedií. Pedagogika se zabývá výchovou dětí a mládeže, zatímco pampaedie je principálně vzdělávání všech, i dospělých, po celý život. Komplexní všénáprava je možná díky využití synkritické metody, která spočívá v analogii. Ve spise *Cesta světla* Komenský aplikoval analogii mezi fyzikálním chováním světla a přísunem vědění k člověku.

Smysl Komenského pedagogiky spočívá zejména v jeho universálním, celkovém pojetí, v souladu s náboženskými principy. Podle něj se má lidstvo vzdělávat současně, hromadně a cílem nemá být vzdělání pouze pro výkon povolání, ale pro dosažení harmonie, míru po celém světě. Díky realizaci Komenského pansofického projektu bychom se jako lidstvo posunuli o několik „úrovní“ výše, byli bychom „osvětlení“ rozumem a připraveni na druhý příchod Ježíše, na jeho tisícileté království. Pokud se budeme vzdělávat přirozeně na základě zákonitostí přírody, tak dokonáme dokonalé Boží dílo. Platí zde analogie principů přírody a principů v nebi, ve věčném životě. Proto se máme jako lidstvo připravovat celistvě a zároveň si všichni k tomu pomáhat – šířením světla.

V dnešní době se Komenského odkaz většinou chápe technicky. Z velkého projektu zůstaly didaktické prvky, jako například učení se nejdříve celku a poté prohlubování jednotlivých témat. Nebo například rozřazení dětí do tříd dle jejich věku, kterému odpovídá jejich aktuální vývoj. Když mluvil Komenský o nutnosti hromadného učení, neměl na mysli pouze třídy po 30 lidech, ani typy škol, které se učí stejný obsah učiva. Měl na mysli, že se má každý jednotlivce zejména vychovávat k nejlepším hodnotám, které nakonec vedou k vědomí Boha. Tento hlavní záměr se snažil Komenský ve spise *Cesta světla* vyřešit metodicky, a to utvořením prostředků, které by mohly zajistit lidskou připravenost pro očekávaný okamžik – parusii. Universální knihy, ve kterých by byla psána pouze pravda a vše zbytečné nebo nemorální by bylo zničeno. Universální školy, ve kterých by se všichni „osvěcovali“ k pravdě. Universálním jazykem chtěl usnadnit všem lidem komunikaci, aby se ke všem ta ona pravda dostala a všichni si vzájemně rozuměli. Všenáprava lidstva měla díky vzdělávání nastat všude najednou a rozšířit se jako světlo.

Komenský si uvědomoval, že lidstvo je zkažené, nemorální a že lidé jsou nevědomí si Boha. Ve světě převládají konflikty, války a zlo. Člověk selhal, nechal se chytit návnadami ďábla a Boží dílo – svět – byl pokažen. Pro dokonání Božího díla se musí člověk nejdříve napravit. Z tohoto důvodu Komenský usiloval o nápravu všech lidských věcí. Je pozoruhodné, že se svět od 17. století, kdy Komenský žil, příliš v tomto ohledu nezměnil. Možná je aktuální stav světa ještě horší. Z tohoto hlediska vidím aktuálnost spisu. To, o čem Komenský psal, se týká i nás. Východisko viděl ve výchově jak dětí, tak i dospělých. Věřil, že výchovou se člověk humanizuje a otvírá se v něm jakési dobro a mravnost. To je a byl hlavní cíl Komenského universální pedagogiky. Jediným učitelem pravdy, dle Komenského, je Bůh. Lidé by neměli poslouchat žádnou lidskou autoritu, protože k poznání Boží moudrosti je stejně nepřivede. Každý by si k ní měl dojít skrze vlastní zkušenost. Dnes také vystupuje mnoho „duchovních“ učitelů, kteří tvrdí, že to oni jsou ti Boží a že jenom oni mají pravdu a musíme je následovat. Na tento jev je přece upozorňováno i v Písmu: „dávejte si pozor na falešné proroky, kteří k Vám přicházejí v ovčím rouše, ale uvnitř jsou to draví vlci.“ (Mt. 7,15)

Dle Komenského je ve výchově velmi důležitý prvek, a to naučit lidi rozeznávat dobro od zla. I tímto bychom se jako učitelé mohli inspirovat. Protože dokud lidé nebudou schopni rozeznat dobré od zlého, budou páchat nevědomě zlo a svět se nezmění. S dobrem a morálkou podle mého názoru souvisí i víra. Člověka nespasí každodenní odříkávání modlitby a návštěva kostela, pokud uvnitř víru necítí a odříkává ji povrchně. Pokud člověk

věří, cítí Božskou autoritu a nedovolí si vědomě páchat zlo. Proto bychom do výuky měli zakomponovat učení etice a nevynechávat náboženskou výchovu.

Důležitou otázkou také je, zdali by dnešní doba snesla formu výuky faktů ve spojení s náboženskou výchovou. Snaha nalézt odpovědi na tuto otázku, by mohla být podnětem pro další výzkum.

Seznam použité literatury

1. BACON, Francis. *Nová Atlantis. Živé odkazy (Rovnost)*. Praha: Rovnost, 1952.
2. ČAPKOVÁ, Dagmar. *Comeniana in the Hartlib Archives 5*. Praha: FILOSOFIA, 1983, Acta Comeniana. Sv. XXIX.s. 161–168.
3. ČAPKOVÁ, Dagmar. *Opera didactica omnia J. A. Komenského: Opera didactica omnia by J. A. Comenius*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2007. ISBN 978-80-86935-03-4.
4. ELIS R.L., HEATH D.D. *The Works of Bacon*, vyd. London: J. Spedding, 1857–1874.
5. HOTSON Howard; LEWIS Miranda, eds. *Early Modern Letters*. Online. Dostupné z: <http://emlo.bodleian.ox.ac.uk>. [cit. 2024-04-22].
6. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Via Lucis*. Amsterdam, 1668.
7. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Předehra pansofie. Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1862-5.
8. KOMENSKÝ, Jan Amos, KAMÍNKOVÁ, Eva (ed.). *Dílo Jana Amose Komenského: Johannis Amos Comenii Opera omnia*. sv. 15/II. Praha: Academia, 1989.
9. KOMENSKÝ, Jan Amos; NOVÁK, Jan Václav (ed.). *Didaktika česká: Didactica magna; Informatorium školy mateřské = Schola infantiae = Informatorium der Mutterschul*. Brno: Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě, 1913.
10. KOMENSKÝ, Jan Amos, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0225-4.
11. KOMENSKÝ, Jan Amos; SVOBODA, Ludvík (ed.). *Dílo Jana Amose Komenského: Johannis Amos Comenii opera omnia*. sv.14. Praha: Academia, 1974.
12. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka, ALMI, 2009. ISBN 978-80-904344-2-4.
13. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Komenského vlastní životopis*. Blansko: ALMI, 2017. ISBN 978-80-87494-26-4.
14. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. 2. vyd., V Mladé frontě 1. vyd. Přeložil Jaromír KOPECKÝ. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0291-8.
15. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika velká*. 3. vyd. Pedagogické klasobraní. Brno: Komenium, 1948.
16. KOMENSKÝ, Jan Amos. *J. A. Komenského Předchůdce vševědy*. Přeložil František Jan ZUBEK. Knihovna Besedy učitelské. V Praze: Beseda učitelská, 1879.

17. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Jana Amosa Komenského Dva spisy vševedné*. Filosofická bibliotéka. Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1951.
18. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Jana Amosa Komenského Škola pansofická*. Přeložil František Jan ZOUBEK. V Praze: Nákladem Besedy učitelské, 1875.
19. KOMENSKÝ, Jan Amos. *J.A. Komenského Cesta světla vyšetřena a vyšetřena býti mající, to jest, rozumné vyhledávání, kterými způsoby lze zdárně rozdělovati již naposledy pod večer světla rozumové duchů světlo, moudrost, po všech myslích všech lidí a po národech*. Přeložil Josef ŠMAHA. V Praze: Alois Svoboda, 1920.
20. KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis a nakladatelství svoboda, 1992. ISBN 80-85498-03-0.
21. KVAČALA J., in: Monatshefte 2,1893, Ad amicos Lesznae in Polonia agentes. Patera XXXII (38–41). —pp. 74–78 (podle tisku v univ. knih. v Lipsku).
22. NEZNÁMÝ. *Hartlib papers*. Online. Dostupné z: <https://www.dhi.ac.uk/hartlib/context>. [cit. 2024-04-22].
23. NEZNÁMÝ. www.komensky.mjakub.cz. Online. Dostupné z: <https://komensky.mjakub.cz/zivot>. [cit. 2024-03-25].
24. NEZNÁMÝ. www.slovník-cizich-slov.abz.cz. Online. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/chiliasmus>. [cit. 2024-04-10].
25. NEZNÁMÝ. www.slovník-cizich-slov.abz.cz. *Pansofie*. Online. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/pansofie>. [cit. 2024-04-10].
26. NOVÁK; HENDRICH. *Jan Amos Komenský jeho život a spisy*. Praha: DĚDICTVÍ KOMENSKÉHO, 1932. Sv. 214.
27. PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II*. Praha: OIKOYMENH, 1998. Sv. 10. ISBN 80-86005-03-4.
28. PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie III*. Praha : OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-079-3.
29. PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie I*. Praha: OIKOYMENH, 1997. Sv. 9. ISBN 80-86005-52-6.
30. POLIŠENSKÝ, Josef. *J. A. Komenský a jeho doba*. Praha: Orbis, 1957. Sv. 159.
31. SPRAT, Thomas. *The history of the Royal-Society of London, For the Improving of Natural Knowledge*. London: Printed by T.R. for J. Martyn and J. Allestry, 1667.
32. STOUGHTON John. *Felicitas ultimi sæculi: epistola in qua, calamitosus ævi præsentis status seriò deploratur*. London, 1639.

33. ŠMAHA, Josef. in: Česká škola XI/16, „Studii pansophici in Anglia Fautoribus...“.
Ed.: Patera XLIII (55–56). pp. 244–247. Ms: Gdańsk, 1889.
34. VYMAZAL, Jiří. encyklopedie.soc.cas.cz. *Sociologická encyklopedie*. Online.
Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Pedagogika>. [cit. 2024-04-5].

Abstrakt

Práce se zabývá Komenského spisem *Cesta světla* v kontextu Komenského universální pedagogiky a náboženských kořenů. Práce je rozdělena do tří kapitol. První kapitola uvádí čtenáře do historického kontextu vzniku díla, který souvisí s Komenského pobytem v Anglii a jeho prací pro Hartlibův kroužek. Druhá kapitola seznamuje čtenáře s obsahem díla a provádí jeho analýzu z hlediska pedagogických a náboženských motivů. Ve třetí kapitole sledujeme existující komentáře ke spisu, a to zejména jak je nacházíme v Patočkových interpretacích v rámci jeho komeniologických spisů. Hlavními tématy a kontexty, s nimiž se tyto analýzy pojí, jsou: pansofie, pampaedia, pedagogika, chiliasmus, všenáprava, reforma a synkritická metoda.

Hlavním cílem práce je ukázat, že spis *Cesta světla* propojuje pedagogiku a náboženství ve specifické syntéze. Jedním z dílčích cílů je poukázat na aktuálnost spisu pro dnešní dobu. Cílem je i zjistit, jakým způsobem spis komentuje Patočka, protože jeho pochopení Komenského pramení především z jeho pedagogického úsilí. Také mě zajímá geneze a historický kontext vzniku díla, protože Komenský psal dílo za specifických okolností, a to v Hartlibově kroužku v Anglii.

Metodou zpracování práce je v první kapitole literární rešerše. Dále ve druhé kapitole metoda obsahové analýzy spisu *Cesta světla*. Ve třetí kapitole je využita metoda syntetická, kterou shrnuji stěžejní poznatky Patočky týkající se Komenského spisu.

Práce dochází k závěru, že spis je stále živý pro dnešní svět. Obsahuje podnětné myšlenky jak z pedagogického, tak i náboženského hlediska. Současnou pedagogiku bychom neměli ochuzovat o morální a výchovný rozměr. Cílem pedagogické práce není pouze kvalitně předat informace a fakta následující generaci. Cílem pedagogiky by měla být výchova v co nejlepší verzi jednotlivců a neměli bychom opomíjet morální, dovednostní a celistvou stránku výchovy.

Abstract

The thesis examines Comenius' writing *The Way of Light* in the context of Comenius' universal pedagogy and religious roots. The thesis is divided into three chapters. The first chapter introduces the reader to the historical context of the writing of the work, which is related to Comenius' stay in England and his work for the Hartleb's Circle. The second chapter introduces the reader to the content of the work and analyses it in terms of its pedagogical and religious motives. The third chapter traces the existing commentaries on the work, especially as found in Patočka's interpretations, within his Comenius writings. The main themes and contexts with which these analyses are associated are: pansophism, pampaedia, pedagogy, chiliasm, omniscience, reform, and the syncretic method.

The main aim of this thesis is to show that the writings of *The Way of Light* link pedagogy and religion in a specific synthesis. One of the sub-objectives is to show the writing as still relevant for today. Another aim is to see how Patočka comments on the writing, since his understanding of Comenius stems primarily from his pedagogical efforts. I am also interested in the genesis and historical context of the work, as Comenius wrote the work under specific circumstances, namely in Hartleb's circle in England.

The method of the thesis is literary research in the first chapter. Then, in the second chapter, the method of content analysis of the writings of *The Way of Light*. In the third chapter the synthetic method is used to summarize the key findings of Patočka on Comenius' writings.

The thesis concludes that the writing is still alive for today's world. It contains stimulating ideas from both pedagogical and religious perspectives. Contemporary pedagogy should not be deprived of its moral and educational dimension. The aim of pedagogical work is not only to transmit information and facts to the next generation in a good way. The purpose of pedagogy should be to educate the best version of individuals and we should not neglect the moral, skill and holistic aspects of education.